

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΤΑΛΟΣ

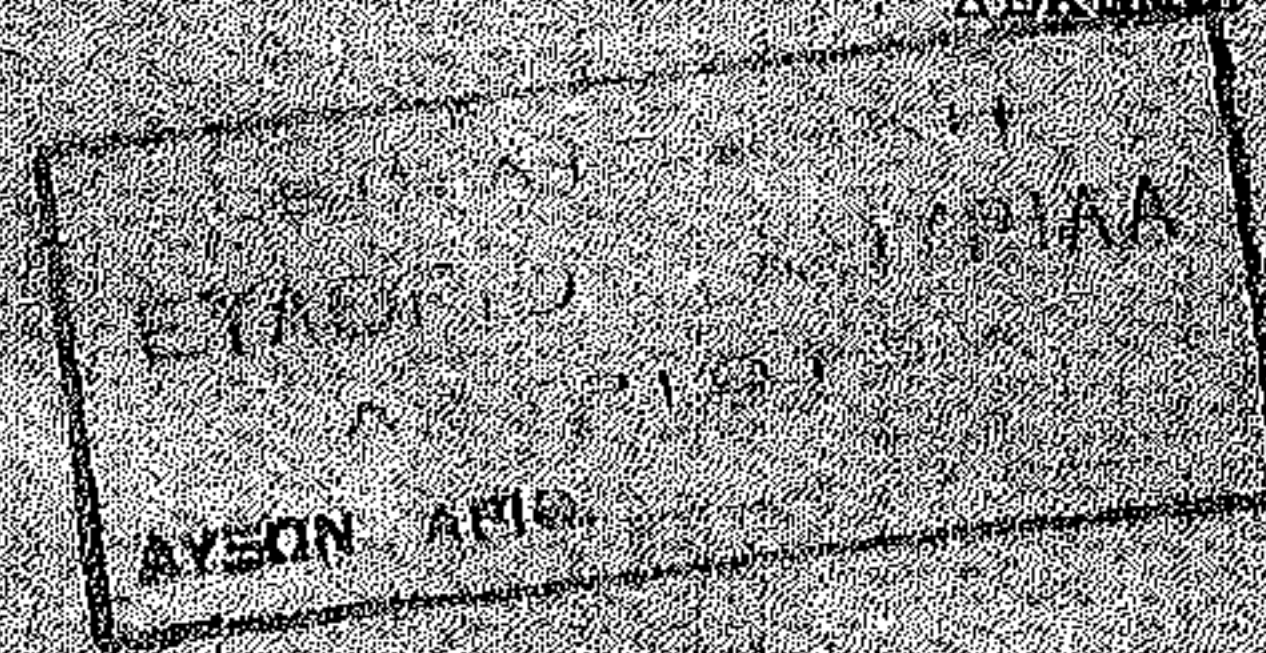
ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β'.-ΤΕΥΧΟΣ Β'.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1879

Οτι τα βιβλία ταυτην εστιν ελευθερια
επισημοσθησαν εστιν κληρονομια και οτι οτι
επισημοσθησαν. (Πατρ. Βιβλιοθ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1879

Δημοτική παιδείσις και καθολική ψηφοφορία υπό Νεοκλέους Καζάση.
 Τα λατινικά γράμματα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους κατὰ
 τὸν Am. Thierry, ὑπὸ Σ. Κ. Σακελλαροπούλου.
 Περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως τῆς ἔθνικῆς γυμναστικῆς παιδαγωγί-
 κης τε καὶ δημοσίας ὑπὸ Προκλέους Βασιάδου.
 Περὶ τοῦ ἐν Χαττωνεῖα λείοντος ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου.
 Ἐγκύκλιος τοῦ Ἰπουργείου τῶν Ἑλλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἑλ-
 ληνολογίας.
 Φιλοσοφία τοῦ λαοῦ ὑπὸ Ν. Ἀναστασίου.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιμελεῖται Ἐφορεία συγ-
 κειροσημένη ὑπὸ τῶν κυρίων Ν. Καζάση διευθυντοῦ καὶ
 προέδρου, Ἀριστείδου Σπαδάκη, Ἰγν. Μοσχάκη, Σπ. Σακελ-
 λαροπούλου Παν. Π. Οἰκονόμου καὶ Μελτ. Βρατσάνου.

Πάν ἀντίτυπον, μὴ ἀποσπασθὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, καταδικάζεται.

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Β΄.	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1879	ΤΕΥΧΟΣ Β΄.
----------	-----------------	------------

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ.

(Ὅρα συνέχ. τόμ. Β' σ. 20).

Ἐν μὲν τῇ οἰκογενεῖᾳ παρέχονται τὰ προκαταρκτικὰ τῆς ἀνατροφῆς
 στοιχεῖα, ἢ δὲ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ παιδεύσις τίθησι τὰς θεμελιώ-
 δεις βάσεις τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀτόμου ἀναπτύξεως· ἀλλὰ τοῦτο δὲν
 ἐξαρκεῖ· ἡ παιδείσις ὀφείλει νὰ παρακολουθῇ τὸν πολίτην ἀπανταχοῦ
 μέχρι ἐσχάτου γήρωσ, εἴτε ἐν τῇ καλύβῃ, εἴτε ἐν τῷ μεγάρῳ, εἴτε ἐν τῷ
 ἐργοστασίῳ, εἴτε ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Γηράσκω δ' αἶψι πολλὰ διδασκό-
 μενος, εἶπεν ὁ ἀρχαῖος σοφός. Λαὸς ἀνεξάρτητος καὶ πεπολιτισμένος δὲν
 εἶναι μόνον ὁ ἔχων νὰ ἐπιδείξῃ ἕξοχα τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης μνη-
 μεῖα, πεπραγόμενα τοῦ πνεύματος ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ὁ παρυσ-
 σιάζων ὅσον τὸ δυνατόν τέλειον τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν ἐν τῇ ἡλι-
 κῇ καὶ κοινωνικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει, ὁ δυνάμενος νὰ συνδυάσῃ ἐν ἀρμονίᾳ
 τὸ ἀγαθὸν, τὸ καλὸν, τὸ ἀληθές, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἀρτιμελές καὶ τέ-
 λειον τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἔθνικῆς εὐημερίας.

Ἐκ τούτου ἐπεταί ὅτι ἡ διὰ δημοτικῆς φιλολογίας παιδείσις εἶναι τὸ
 τρίτον, ἀλλὰ καὶ τὸ πληρέστερον στάδιον τῆς τοῦ λαοῦ διδασκαλίας· ὁ λαὸς
 δὲν ὀφείλει μόνον νὰ γινώσκῃ ἐλάχιστα τινα τῶν πρώτων γνώσεων στοι-

χειρα, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ διατελῆ μεμυημένος εἰς ἅπαντα τὰ μυστήρια τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Πρὸς τοῦτο δὲ καθίσταται ἀναγκαία ἡ ὑπαρξίς καὶ ἀνάπτυξις καταλλήλου δημοτικῆς φιλολογίας, διδασκούσης τὸν λαόν, φαιδρυνούσης αὐτὸν κατὰ τὰς ἄρας τῆς ἀπὸ τῆς ἐργασίας ἀναπαύσεως, ὑποκινούσης αὐτῷ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπερ πάντων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων, τῶν ἀπασχολούντων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς θεωρίας, ἢ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς πράξεως. Τὸ ζήτημα καταλλήλου διὰ τὸν λαόν φιλολογίας πρόκειται μέγιστον σήμερον ζήτημα ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ. Ἡ δημοτικὴ παιδείσις δὲν κατορθοῦται τοσοῦτον ἐπιτυχῶς διὰ τοῦ σχολείου, ὅσῳ βραδύτερον διὰ τοῦ βιβλίου. Τὸ βιβλίον εἶναι ὁ μέγας ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ, ὁ συνδέων ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ σημείῳ, τῷ σημείῳ τῆς κοινῆς ἐνεργείας. Δὲν ὑπάρχει ἀνακάλυψις μεγαλητέρα, θαυμασιωτέρα ἀπὸ τὸ βιβλίον, τὸ σύμβολον τοῦ εὐγενεστάτου κοσμοπολιτισμοῦ, τὸ διαδίδον ἐν ἐλαχίστῳ διαστήματι χρόνου ἅπαντα τοῦ κόσμου τὰς μεγίστας τῶν ἀνακαλύψεων, πᾶν ὅ,τι γενναῖον καὶ μέγα κατεργάζεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συντελεστικόν εἰς τὴν καθολικὴν αὐτοῦ πρόοδον. Ἐκαστῇ κοινωνίᾳ ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ ἐξίσου διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἀνωτάτων τάξεων, ὅπως καὶ τοῦ χωρικοῦ, τοῦ ἀνακτόρου ἐξίσου μετὰ τῆς καλύβης. Τὸ βιβλίον δὲν εἶναι μόνον τὸ προνομιοῦχον τῆς ἀριστοκρατικῆς αἰθούσης κόσμημα, μέσον διασκεδάσεως κατὰ τῆς πλήξεως καὶ τῆς ἀνίας μηδὲν ποιούσης κόρης, ἢ ὀκνηροῦ καὶ φυγόπδου γεανίου· μείζον ἔτι κέκτηται εἰσόδου δικαίωμα ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ γεωπόνου. Ὅταν περὶ τὴν ἑσπέραν, κατόπιν τῆς καθημερινῆς ἐργασίας, κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος, ὁ ἐργάτης, εἴτε ἐν τῇ πόλει, εἴτε ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἔρχεται ν' ἀναπαυθῆ ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, νὰ λησμονήσῃ τοὺς κόπους καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τῆς ἡμέρας, ὅποια διασκεδάσις τότε ἐν καλῶν βιβλίων, κατάλληλων πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν, ἀποκαλύπτον αὐτῷ νέους ἰριζόντας καὶ παρῆχον ποικίλας ἀπαρχὰς ἠθικῆς ἐποικίδομίας, ὅποια ἀφορμὴ ἐγγίμου συνδιαλέξεως μεταξὺ ἄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. ὅποιας ὑπηρεσίας δύναται νὰ προσενέγκῃ ἠθικὸν βιβλίον, ἱκανὸν νὰ ἐξεγείρῃ τὰ κάλλιστα τῶν αἰσθημάτων, νὰ κατευνάσῃ ἅπαντα ἐκεῖνά τὰ ἐνάτικτα, εἰς ἃ παράδιδόται συνήθως ὁ στερούμενος πάσης ἠθικῆς ἀνατροφῆς ἄνθρωπος. Τὸ βιβλίον δὲν εἶναι μόνον ἀγαθὸς καὶ πιστὸς φίλος, ἀλλ' ἅμα καὶ σοφὸς καὶ πολύτιμος σύμβουλος. Τὸ βιβλίον ὀφείλει νὰ ἦναι ἀνάλογον πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν

κτὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνεγνώστου· ἔταν ὑπερβαίνῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἀντὶ φωτὸς καὶ διαυγείας, ἐπιφέρει σύγχυσιν καὶ ταρχῆν εἰς τὸ πνεῦμα, καθίσταται ἀφορμὴ ἡμιμαθείας, κουφότητος καὶ οἰήσεως, δυναμένη νὰ παραπλανήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ἔσχατα, νὰ τὸν σκοτίσῃ μᾶλλον ἢ νὰ τὸν διαφωτίσῃ. Τοῦτου ἕνεκα ἡ συγγραφή δημοτικῶν βιβλίων, δυναμένων νὰ ὑποτυπώσωσι καὶ παραστήσωσι τὸ ἀληθὲς λαϊκὸν πνεῦμα, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος συγγραφέως. Τὸ βιβλίον τοῦ λαοῦ ὀφείλει νὰ ἦναι ἡ ἐκπροσώπησις τῆς καθόλου ἐθνικῆς ἰδέας, δυνάμενον νὰ εἰσδήσῃ εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, νὰ πληρώσῃ αὐτὴν πίστεως καὶ ἐλπίδος. Τοῦτου ἕνεκα οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ἐνὸς ἔθνους, εἶναι ὡσαύτως καὶ οἱ δημοτικώτατοι αὐτοῦ συγγραφεῖς, καταληπτοὶ καὶ εὐχάριστοι εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν τάξιν, ἐφείλοντες ἀείποτε νὰ χρησιμεύωσιν ὡς πρότυπα καὶ γλώσσης καὶ ὕφους καὶ σκέψεως. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐκέκτητο τοιοῦτον συγγραφεῖα τὸν Ὅμηρον, παρ' ᾧ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐξεπροσωπήθη τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀληθινὴ αὐτοῦ Βίβλος καταστάντι. Ἐκαστον δὲ τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων κέκτηται τοιοῦτόν τινα ἐφέστιον τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ θρησκείας μυσταγωγὸν καὶ ἱεροφάντην. Οὕτως ἡ Ἰταλία τῆς Ἀναγεννήσεως παρήγαγε τὸν Δάντην, ἡ Ἰσπανία τὸν Σεργιάντην, ἡ Ἀγγλία τὸν Σεξπῆρον, ἡ Γαλλία τὸν Μολιέρου καὶ ἡ Γερμανία τὴν φαεινὴν ξυνορίδα τοῦ Γκαίτου καὶ τοῦ Σχιλλέρου, ἵνα παραλίπω δευτέρως τάξεως ἔθνη καὶ πνεύματα. Αὐτὴ δὲ ἡ Ἑλλάς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς πτώσεως καὶ τῆς δουλείας παρεγορεύετο, ἀνεμιμνησκομένη ἠρωϊκωτέρων χρόνων ἐν ταῖς ποιητικαῖς διηγήσεσι τοῦ Ἑρωτοκρίτου, ἢ ἐν ταῖς μυθικαῖς περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου φηγηγορίαις ὠνειροπόλοι ἐν τῇ προσδοκίᾳ τοῦ ἀπελευθερωτοῦ αὐτῆς μεγάλου βασιλέως· ἐνῶ σήμερον, ὕστερον ἀπὸ πνευματικὴν ἐξέγερσιν, ἐξ ἧς συνελήφθησαν τοσοῦτοι πόθοι καὶ τοσαῦται ἐλπίδες ὠραιοτέρου μέλλοντος, ἡ μόνη τροφή τῆς ἑλληνικῆς διανοίας εἶναι ταπειναὶ καὶ κηκόζηλοι μεταφράσεις θηείων μυθιστορημάτων ἀντικείμενον ἐχόντων ξένα ἦθη καὶ ἔθιμα, ἢ τὰ βάναισα ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων, ἀληθῆς ἄλλ' ἐλλειπὴ παράστασις τοῦ βίου, ἢν διάγει κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ὁ ἑλληνισμὸς. Φιλολογία, διαχέουσα τὸν διαταγμὸν καὶ τὴν ἀνηθικότητα εἰς ἅπασας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, καταβιβάζουσα τὸ αἴσιθημα, ταπεινοῦσα τὸ φρόνημα, διαφθείρουσα τὴν αἴσθησιν, δὲν δύναται ἢ νὰ σπείρῃ τὴν διαφθορὴν καὶ τὴν ἐξαχρείωσιν ἐν τῷ χερσαίῳ ἀγρῷ οἰασδήποτε κοινωνίας. Ἡ ἑλλειψίς ἰδανικοῦ, ὑφ' ἧς βασανίζεται ἡ τοιαύτη κοινωνία, ἢ στείρωσις πάσης πίστεως εἰς τὸν δαίμονα τῆς ἐθνικῆς ζωῆς ἐπιφέρει τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὸν μαρασμὸν, ἀντὶ τῆς ζωῆς καὶ

θηκῶν προηγείται τῆς λοιπῆς βύρωπης, ὡς προηγείται ἐν παντὶ ἀφορῶντι τὸ ζήτημα τῆς παιδείσεως. Ἐν τινι περὶ τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλβετίας ἐν ἔτει 1866 δημοσιευθεὶσα ἀπογραφὴ, ἀναγινώσκουσα ὅτι κατὰ τὸ ἔτος ἐκείνο ὑφίσταντο ἐν τῇ εὐδαίμονι δημοσπονδίᾳ 730 βιβλιοθήκαι τοῦ λαοῦ καὶ 823 βιβλιοθήκαι τῆς νεότητος· οὕτω 86 τόμοι ἀναλογοῦσιν ἐπὶ 100 κατοίκων τῆς χώρας.

Πολιτεία, Δῆμοι, σύλλογοι καὶ ἑταίρειαι, πᾶσα ἐν ἐνὶ λόγῳ ἠθικῇ ἐν τῇ κοινωνίᾳ προσωπικότης ὑπέχει τὸ καθήκον τῆς ἰδρύσεως βιβλιοθηκῶν συντελουσῶν πρὸς τὴν εὐρυτέραν τοῦ λαοῦ παιδευσιν καὶ ἀνάπτυξιν. Ἰκίπομεν ὅτι τὸ σχολεῖον τὰς βάσεις μόνον τίθησι τῆς ἀνατροφῆς, ἐνῶ ἡ βιβλιοθήκη, ἀληθὲς ψυχῆς ἰατρεῖον, ἐγκαίευστα ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ γενναῖον παρήγαγε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀντιπροσωπεύει σκοπὸν εὐρύτερον καὶ ἀνθρωπινώτερον. Ποίησις, ἱστορία, γεωγραφία, περιηγήσεις, φιλοσοφία, φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀποκριθῇ εἰς ἅπαντα τὰ προβλήματα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐξυψώσῃ καὶ νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἀνθρώπινον, ὀφείλει νὰ καταστῇ προσιτὸν παντὶ τρόπῳ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ, ὅστις πεφωτισμένος, συνεπῶς ἐλεύθερος, δύναται νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ μόνον ὡς παράγων τοῦ σκοποῦ τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Μάλιστα μόνον ὑπὸ τοιούτους ὅρους ὁ πολίτης καθίσταται ἀληθῶς ἐλεύθερος, διότι ἐλευθερία εἶναι ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ πνεύματος· ἡ δὲ ἐλευθερία αὕτη γεννῶσα δικαιώματα, δημιουργεῖ ἅμα καὶ καθήκοντα, οὐδὲν δὲ καθήκον ὑψηλότερον τοῦ πολίτου, ἀληθοῦς μικροκόσμου τῆς ἐργαζομένης κοινωνίας, ἐν τῇ ἰδιότητι ταύτῃ μόνον δυνάμεν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καθολικὴν αὐτῆς ἐνέργειαν, συνεπῶς ὀφείλοντος νὰ κατέρχεται ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς προόδου μετ' ἅπασαν τὴν πανοπλίαν τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς περιβολῆς. Καὶ πρὸς τοῦτο ὀφείλει νὰ τεθῇ ἡ ἐξῆς ἀρχὴ ἐν τῷ θεμελιώδει κώδικι τῆς νεωτέρας κοινωνίας:

Ὁ ἀγνοῶν τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, ὁ μὴ ἀκολουθήσας ἐφ' ὀρισμένον χρόνον μαθήματα ἐν τινι δημοτικῷ σχολεῖῳ, στερεῖται τῶν θεμελιωδῶν στοιχείων καὶ προσόντων τοῦ πολίτου, συνεπῶς ἀπαγορεύεται αὐτῷ τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου.

Μάλιστα. Ἐπὶ τίνι δικαιώματι ἀξιοῖ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν διεύθυνσιν πεφωτισμένης πολιτικῆς κοινωνίας ὁ ἀγνοῶν τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὸν προορισμὸν, ὁ παραγνωρίζων τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ συλλάβῃ τὴν ἔννοιαν τῶν μέσων, δι' ὧν αὕτη

δύναται νὰ προσδεύσῃ, ὁ καθιστάμενος ἔρμικιον τῆς πονηρίας τοῦ δημαγωγοῦ, ἢ ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ, καὶ οὐ τυγχάνει ἐκάστοτε τὸ παίγιον; Ἄπὸ τίνας ἐποχῆς ἢ ἐλευθερία ὠρίσθη ὡς ἡ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ διατύπωσις τῆς γνώμης τοῦ πλήθους, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης συνειδήσεως ὑποκειμένου εἰς τὰς ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς, μηδὲν ἐλεγχον δυνάμεν νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ προσώπων καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἕνεκα τοῦ περιορισμένου αὐτοῦ πνευματικοῦ ὀρίζοντος, πέρα τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι αἱ στήλαι τοῦ Ἡρακλέους ἐπὶ παντὸς ἀντικειμένου ἀφορῶντος τὸν εἰδικὸν καὶ πνευματικὸν αὐτοῦ κόσμον; Κατὰ τοὺς ἐκλογικοὺς νόμους ἀπάντων τῶν νεωτέρων ἔθνων στεροῦνται τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου οἱ ἀμειροῦντες πάσης ἠθικῆς ἱκανότητος, οἱ ἀνήλικοι, οἱ παράφρονες, πάντες ἐνὶ λόγῳ αἱ ἕνεκα τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀνικανότητος μὴ δυνάμενοι νὰ κατανοήσῃ τὴν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἐπὶ τίνι λόγῳ λοιπὸν ὁ ἀγράμματος, ὁ ἐκ γενετῆς διαβίων μακρὰν τῆς κοινωνίας, ὁ ἀγνοῶν τὸν προορισμὸν αὐτῆς, τὰ μέσα, δι' ὧν αὕτη εὐημερεῖ καὶ κρατύνεται, ἐπὶ τίνι λόγῳ κέλεται τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ δικτυποῖ τὰς αὐτὰς ἀξιώσεις μετὰ τοῦ πεφωτισμένου ἀνδρὸς ἐν τῇ λύσει ἀπάντων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων; Ὁ χωρικός, ὁ ἀγνοῶν τὸ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν, ὁ μηδέποτε ἰδὼν ἑφημερίδα, ὁ μὴ κατέχων τὰ στοιχεῖα τῆς ἐλαχίστης ἀναπτύξεως, τοῦ ὁποίου ὁ γεωγραφικὸς κύκλος δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ δήμου του, τοῦ ὁποίου αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις δὲν ἀφικνοῦνται πέρα τῶν ἀμυδρῶν περὶ ἰδέσεων καὶ διηγήσεων τῶν συγχωρικῶν του, τοῦ ὁποίου ὁ πνευματικὸς κύκλος δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ παχυλοτάτου αἰσθητισμοῦ, ὁ ἔχων ἀτελεστάτην τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τοῦ ὁποίου ὁ ἠθικὸς ὀρίζων δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ ἰκρυώματος ἢ τῆς εἰρηκτῆς, ὁ ἀγνοῶν τὴν ἱστορίαν, τὰς παραδόσεις, τὰ χρονικά, τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς πατρίδος του, ὁ μηδὲν ἐπιστάμενος περὶ πολιτικῆς οικονομίας, περὶ στρατολογικοῦ συστήματος, περὶ ἐκπαιδεύσεως, περὶ διοικήσεως, περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐλευθερίας καὶ πολιτείας, προσκαλεῖται πρῶτον τινὰ ἐπισήμω, πανδήμω, ὑπὸ τοὺς σοβαροὺς τύπους βασιλικῆς ἢ προεδρικοῦ τινὸς διατάγματος, προσκαλεῖται νὰ ἀποφανθῇ ἢ βασιλεὺς βασιλεύει ἢ δὲν κυβερνᾷ, τί τὰ κρεῖττον σύστημα κυβερνήσεως, τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ διατυπωθῶσιν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν, ἢ ἵνα ἐκφρασθῶ θετικώτερον ἔτι, νὰ ἀποφανθῇ περὶ τῆς κρεῖττονος διοικήσεως, περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἠθικότητος δύο ἀνδρῶν ἀξιούντων τὴν προεδρίαν τῆς κυβερνήσεως, ὧν ἐπὶ τέλους ἀγνοεῖ καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα!... Καὶ τοιοῦτον σύστημα, ἀληθῶς σύγ-

χυσίς πάντων τῶν ἠθικῶν ὄρων, ἀνατροπὴ τῶν νόμων τῆς ἱστορίας, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς λογικῆς, μυστικισμὸς ἄξιος τῶν ὀπτασιῶν Ἰνδοῦ Βραχμάνος, ἀποκαλεῖται ἐπὶ τὸ διθυραμβικώτερον τὸ ἄκρον ἄωτον ἐλευθέρας πολιτικῆς κοινωνίας, ἢ τελειοτάτη ἐκφράσις τῆς νεωτέρας ἐλευθερίας καὶ ἢ τελευταία κατὰκτησις τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ! . . .

Ἀπλῆ μελέτη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μαρτυρεῖ τὴν πλάνην τοῦ συστήματος τούτου· ἀρκεῖ ἐν μόνον νὰ ρίψῃ τις βλέμμα ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν πολιτικοῦ βίου τῆς Γαλλίας καὶ Γερμανίας, ἵνα συναγάγῃ τὰ προσήκοντα συμπεράσματα περὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι οἷαςδήποτε χώρας, ἐν ἧ ἢ καθολικὴ ψήφοφορία ἀδιοργανωτος καὶ ἀπαιδαγωγητος ἀξιοῖ ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην αὐτῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄνευ περιορισμοῦ τινὸς καὶ ἐλέγχου. Ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ μετὰ τὸν βραχυχρόνιον ἐκείνον θρίαμβον τῆς ἐν ἔτει 1848 νίκης τοῦ κυριάρχου λαοῦ, ἢ καθολικὴ ψήφοφορία κατέληξεν εἰς τὸ πολιτικὸν τόλμημα τῆς δευτέρας Δεκεμβρίου 1851 καὶ εἰς τὸν δεσποτισμὸν τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας. Ἐν Γερμανίᾳ δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ, ἀπὸ δεκαετίας ἤδη καὶ ἐπέκεινα, κυοφορεῖται ὁ κοινωτισμὸς μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν συνεπειῶν, δεινὴ ἀπειλὴ κατὰ τῆς ἠθικῆς τάξεως τῆς κοινωνίας καὶ κατὰ τῶν θεμελιωδεδεσμάτων ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐὰν ἢ καθολικὴ ψήφοφορία, μὴ λειτουργοῦσα καθ' ὀλοκληρίαν ἔτι οὔτε ἐν Εὐρώπῃ, οὔτε ἐν Ἀμερικῇ,¹ παρέχει τοὺς φόβους, οἷοι διευτυπώθησαν ἀνωτέρω, τοῖς πλείστοις τῶν συγχρόνων φιλοσόφων καὶ δημοσιολόγων, ὅποια πρέπει νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα περὶ Ἑλλάδος; ἦτις ὀλίγων μόλις δεκαετηρίδων ἀριθμοῦσα αὐθυπόστατον ἔθνικόν καὶ πολιτικὸν βίον, ἐλλειπῆς συγκοινωνίας καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ μέσων, πῶν παρεχόντων τὴν πολιτικὴν ἀνατροφὴν εἰς τὸν λαόν, εὕρισκεται εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανα τοῦ ἔθνικοῦ αὐτῆς βίου, ἐστερημένη πάσης ἐλευθέρας ἀνατροφῆς καὶ συνειδήσεως; Ἡ ἱστορία τῆς τελευταίας δεκαπενταετίας εἶναι φοβερόν ἀλλὰ καὶ διδακτικώτατον μάθημα. Ἡ πολιτικὴ ἀμάθεια καὶ ἀνικανότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διετρανώθη κατὰ λυ-

1. Ὁ Φένιμωρ Κοῦπερ ἔγραψεν ἐν ἔτει 1848: « Ἡ πλειονοψηφία κυβερνᾷ συνήθως κατὰ τοσοῦτον ἀπόλυτον τρόπον, ὅσον καὶ ἀπόλυτος μονάρχης; μόνον δὲ συνεχῆς ἐποπτεία δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὴν αὐτοῦ Μεγαλειότητα ἐντὸς ἀνεκτῶν ὁρίων. Παρατηροῦντες τίς μεταξὺ ἡμῶν ἐκφράζει τὴν βασιλικὴν ταύτην βούλησιν, δὲν δυνάμεθα ἢ μετ' ἀγωνίας νὰ στρέψωμεν τὰ ὄμματα ἡμῶν πρὸς τὸ μέλλον». Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Literary World τῆς Νέας Ὑόρκης.

πῆρὸν τρόπον ἐν ταῖς μὲλλον κρίσιμοις στιγμαῖς τῆς ἔθνικῆς αὐτοῦ ἱστορίας. Ἐρμᾶιον τῆς πολιτικῆς κερδοσκοπίας, ὑπέθαλψε καὶ προήγαγε διὰ τῆς κυριαρχικῆς αὐτοῦ ψήφου προσωπικὰ συμφέροντα καὶ ἐγωιστικὰς τάσεις, παρέσχεν ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὴν πονηρίαν, ἥτις ἐπωφεληθεῖσα τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀγνοίας καὶ ἀμαθείας, ἐλευθέρα παντὸς ἐλέγχου καὶ πεφωτισμένης καὶ ἀνεξαρτήτου συζήτησεως καὶ ἐποπτείας τῆς κοινῆς γνώμης, ἐθυσίασε τὰ καθολικὰ συμφέροντα εἰς τὸν βωμὸν ἐνόχου ἀτομισμού, παρασχούσα λυπηρὸν θέαμα βιωτικῆς ἀπαθείας καὶ πασιδήλου ἀνικανότητος καὶ μυωπίας ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ ἑλληνισμὸς, ἀπανταχόθεν ἐπαπειλούμενος, ὄφειλε καὶ ἦτο κεκλημένος ν' ἀναπτύξῃ πρὸ τῆς Εὐρώπης τὸ ἔθνικόν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα.

Ἐλαχίστη ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς καταστάσεως τῆς δημοτικῆς παρ' ἡμῖν παιδείσεως, προχείρως θέλει λύσει τὸ ἀκατάληπτον ἴσως ὑπὸ πολλῶν πρόσβλημα τῶν αἰτίων τῆς πολιτικῆς ἐκλύσεως καὶ διαφθορᾶς, ἥτις ἀπὸ τινος χρόνου λυμάνεται τὸν δημόσιον ἐν Ἑλλάδι βίον καὶ ἢ ἐπίδρασις ἤρξατο ἐσχάτως μολύνουσα καὶ τὸν κοινωνικὸν βίον κατὰ τρόπον ὀφείλοντα νὰ θέσῃ εἰς ἀνησυχίαν τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, ἕτινα ἐκ τοῦ παρόντος μελετῶσι τὰς συνεπείας καὶ τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα τοῦ μέλλοντος... Ἐν χώρα κυβερνωμένῃ ὑπὸ τῆς πανδήμου ψήφου, ἐν ἧ ὁ κυρίαρχος λαὸς ὀκτάκις συνεκλήθη μέχρι τοῦδε ἐν μιᾷ δεκαπενταετίᾳ πρὸς λύσιν τοῦ αἰνίγματος τῆς πολιτικῆς Σφιγγὸς τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' οὐδέποτε ἐξήνεγκε λογικὴν τινα καὶ ἀσφαλῆ λύσιν, ὁ ὑπουργὸς τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσσεως ἐν τινι εἰσαγωγικῇ αὐτοῦ ἐκθέσει πρὸς τὸ νομοθετικὸν σῶμα θρηνεῖ αὐτὴν ἑλλειψὶν σχολείων, τὴν ἑλλειψὶν πάσης ἐποπτείας ἐπ' αὐτῶν παρὰ τε τῶν κοινοτήτων καὶ τῆς κυβερνήσεως, καὶ τὴν ἀνάμειν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν ἐπιτοπίων κομματικῶν παθῶν.» Ἐπιθεωρητὰι σταλέντες ἐσχάτως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, καὶ ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον καὶ ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν αὐτῶν συνδιαλέξεσιν ἐπιβεβαιῶσι λεπτομερέστερον καὶ ζοφερώτερον τὴν οἰκτρὰν ταύτην κατάστασιν, ἥτις ἐπιτεινομένη δσημέραι, θέλει ἐπενέγκῃ παντελῆ παρακμὴν καὶ παραλυσίαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἀπαιτεῖται ἢ μᾶλλον δραστηρίᾳ καὶ ἐνεργὸς ἐξέγερσις καὶ ἐργασία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔχοντος ν' ἀντιπαλάσῃ κατ' ἐσώτερικῶν τε καὶ ἐξωτέρικῶν πόλεμίων, ὀφείλοντος νὰ διδαχθῇ ἐκ τῶν παθημάτων, μὴ, ἐπιστάσης τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς λύσεως τοσοῦτων ἔθνικῶν ζητημάτων, τῆς πραγματώσεως τοσοῦτων προαιωνίων πόθων, εὐρεθῇ καὶ πάλιν ἀνέτοιμος, ἀδιάφορος, σχολαστικὸς

συζητητής ματαίων έρεσχειλιών, τὸ χεῖριστον, ὄργανον πονηρᾶς πολιτικῆς, ὡς εἶδομεν τὸ λυπηρὸν τοῦτο φαινόμενον ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ τετραετία, καθ' ἣν τσαῦται ἡμῶν ἐλπίδες ἐναυάγησαν, συντριβεῖσαι ὑπὸ τὰ κύματα τῆς πολιτικῆς θυέλλης καὶ ἀκοσμίας, ἣτις περιβάλλει μέχρι τῆς σήμερον τὸν δημόσιον ἐν Ἑλλάδι βίον, τὰ ἔσχατα τῶν δεινῶν ἐπαπειλοῦσα, ἂν μὴ ἐπιέλθῃ πολιτικὴ ἀνάνηψις καὶ σωφροσύνη¹.

Ἐν μέσῳ τῆς ἀμφιβόλου ταύτης καὶ ψευδοῦς καταστάσεως, ἐν ἣ τὸ ἔθνος ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου διατελεῖ, τίς πολιτικὸς αἰακοστροφὸς θέλει ἐγερθῆ, ἵνα καθοδηγήσῃ αὐτὸ πρὸς τὸν λιμένα τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς προόδου, ἰατρὸς νὰ διατυπώσῃ τὴν νόσον, ὑφ' ἧς κατατρώχεται, τὰς ἀφορμὰς αὐτῆς; Ἡ ἑλληνικὴ δημοσιογραφία, ἐλευθέρων παριστώσα σήμερον θέαμα πολιτικοῦ ἐξευτελισμοῦ καὶ ἠθικῆς ἀποκαρτερήσεως, οἷοναι μοιχαλῆς τῶν πολιτικῶν ὀργῶν τῆς ἡμέρας, θύραῶ ἐστεφανωμένη καὶ κρούουσα τὸ φρυγικὸν κύμβαλον τῆς συγχύσεως καὶ τῆς εὐπαθείας, παρίσταται ὡς ἡ προσωποποίησις τῶν υἱῶν ἐκείνων τοῦ Νῦς, οἵτινες ἀποκαλύπτουσι τὴν αἰσχύνην τοῦ γονέως, προκαλοῦσι τὸν χλευασμὸν καὶ τὸν καταγέλωτα παραληρούσης κοινωνίας, χωρὶς νὰ δύναται νὰ προτείνῃ τὰ μέσα τῆς θεραπείας.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας² ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καλεῖται εἰς τὴν κάλπην, ἵνα διατυπώσῃ τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του περὶ τῆς παρούσης πολιτικῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ, καθ' ἣν τσαῦτα ζητήματα ἐνδιαφέρουσι τὸν ἔθνικὸν καὶ πολιτικὸν

¹ Εὐτυχῶς ἤρξατό τις τελευταίως δεικνυμένη ἐργασία πρὸς βελτίωσιν τῆς δημοτικῆς παιδείας, χάρις εἰς τὴν ἀπὸ διετίας εὐδόκιμον διεύθυνσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀλλὰ . . . πολλὰ εἰσέτι μεταξὺ κελίκοι καὶ χεῖλοιοι. Ὁ διδάσκαλικοὸς σύλλογος ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀποστολήν του καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῆς βρασιώνης, εἰς ἣν ἐν μέρει διατελεῖ μελετῶν ἐμβριθῶς καὶ ἀμερολήπτως τὴν παρ' ἡμῶν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς παιδείας, ὀφείλει νὰ διαφωτίσῃ δι' ὑπομνημάτων αὐτοῦ τὴν βουλὴν καὶ τὴν κυβέρνησιν, ὑποβάλλων σχέδιον καταλλήλου διὰ τὴν Ἑλλάδα νόμου, καθιστῶντος τὸ Σχολεῖον, ὅσον ἀληθῶς ὀφείλει νὰ ᾖ ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτεία — πυρὴν ἔθνικῆς ἀγωγῆς, παιδείας καὶ ἠθικότητος, ἀνώτερον τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας, ἢ ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ κυρ. ὀπουργοῦ ξένον τῆς ἀναμίξεως τῶν ἐπιτοπίων κομματικῶν παθῶν. . . προσθετόν δὲ καὶ τῆς κακίστης ἐπιδράσεως τῶν κατὰ καιροῦς κυβερνήσεων.

² Ἐγράφοντο ταῦτα ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῶν τελευταίων ἐκλογῶν ἢ διεξαγωγῆς αὐτῶν καὶ ἡ ἐκδοσις κατ' οὐδὲν ἠλλοίωσαν τὰς σκέψεις μου, τούναντιον ἐκράσαναν αὐτὰς ἐπὶ μᾶλλον.

ἡμῶν βίον, ποῖον πρόγραμμα ἀπασχολεῖ τοὺς κύκλους τῶν πολιτευμένων; Ποῦ οἱ ἐκλογικοὶ σύλλογοι, οἱ κακλημένοι νὰ συζητήσωσι περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως, νὰ ὑποδείξωσιν εἰς τὸν λαὸν τοὺς ἀνδρας ἐκείνους, ὧν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἡ πολιτικὴ πορεία ἐκ τοῦ προτέρου γνωσταὶ ἐγγυῶνται περὶ σώφρονος καὶ εὐλακρῶν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πολιτείας; Σύγχυσις τελεία προσώπων, φατριῶν, ἀρχῶν καὶ συνειδήσεων. Μία καθ' ἑκάστην ἀκούεται λέξις Σινοθησμός, ἀσεβῆς δουλεμπορία τοῦ λαοῦ, κακῆθης συνένωσις παλεμίων ἀλλήλοις τέως προσώπων, ἀντιθέτων συμφερόντων καὶ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἐπιβαλλομένη εἰς τὸν κυρίαρχον λαὸν, συρόμενον ὀπισθεν τοῦ θριαμβευτικοῦ ἄρματος ἀσεβοῦς ὀλιγαρχίας. Ἐν τοιοῦτῳ ψευδεῖ συστήματι ποῦ εὐρίσκεται ἡ ἐκλογικὴ ἐλευθερία; καὶ πῶς πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ὑψηλὴ ἐκείνη προσωπικότης τοῦ κυριάρχου λαοῦ, τοῦ ὀλυμπίου τούτου Διὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὅστις μεταβάλλεται αἴφνης εἰς εὐτελὲς ἄθυρμα τῆς διαμαγωγίας καὶ τῆς ψηφοκλοπίας τῶν ἐπιτηδείων; Ἐπὶ τίνι λόγῳ προσέρχεται παρὰ τὴν κάλπην ὁ ψηφοφόρος, ὑπὲρ τίνος νὰ ψηφίσῃ, τίνα ἰδέαν νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ἀμαθὴς χωρικός, ὁ ὀρεσίβιος ποιμὴν, ὁ μηδέποτε σκεφθεὶς περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας, ὁ ἀγνοῶν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν γνώσεων, ὁ μὴ κατανοῶν τὴν ἰσρὰν ἀποστολήν, τὴν σπουδαιότητα τῆς ψήφου του, ἀλλὰ βίπτων αὐτὴν τυχαίως, ἀλλ' ἀνταλλάσσων αὐτὴν ἀντὶ χρυσοῦ τινος κερματίου, ἀντὶ ποτηρίου ῥητηνίου, ἢ οἰουδ' ἕποτε ἄλλου ἀθύρματος, ὅπως οἱ ἄγριοι ἐκείνοι τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ἀνταλλάσσοντες τὴν ἐλευθερίαν ἀντὶ εὐτελῶν ἀθύρματων, προσφερομένων αὐτοῖς ὑπὸ πονηρῶν καπήλων καὶ ἀνθρωπεμπόρων;

Τότε τοιοῦτος λαὸς, λέγει ἡ ἱστορία, κυρίαρχος τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους, ἀλλὰ δοῦλος κατ' οὐσίαν, ὁποῖον εὐχερίωτον ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πρώτου δεσπότη, παρισταμένου αἴφνης ὡς ἐκ μηχανῆς θεοῦ, ἵνα σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν κοινωνίαν ἀπὸ τῆς συγχύσεως, ἀπὸ τῆς ἀναρχίας, εἰς ἣν ἐξωθεῖ βαθμηδὸν τὸν τόπον ἢ προσποίητος αὐτῆ, ἢ ἐν τῷ τύπῳ μόνον ὑπάρχουσα ἐλευθερία! Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ τύποι οὗτοι διατελοῦσιν ὑφιστάμενοι, ἵνα μὴ προσβάλλωσιν ἐκλείποντες τὴν νευρικὴν τοῦ λαοῦ ὑπερευαισθησίαν, ἀλλ' ὅποια πραγματικότης, βαθύτερον, λεπτομερέστερον ἐξεταζομένου τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος! Ποῖον εἶναι ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους τὸ μέτρον τοῦ δικαίου, ὁ γνώμων τῆς ἐλευθερίας; Εἰς μόνος εἶναι ὁ τιθέμενος τοὺς νόμους, ὁ κυβερνῶν, ἐνὸς μόνου ἢ βούλησις πράγματι εἶναι ἡ καθολικὴ βούλησις, τοῦ λαοῦ κατ' ἐπιφανείαν μόνον ὑφισταμένου καὶ δρῶντος ἐν τῇ πολιτεία. Εἶναι ταῦτα

διδάγματα τῆς ἱστορίας, τὰ ὅποια εἰς οὐδένα λαὸν εἶναι ἐπιτετραμμένον ἢ παραγνωρίση καὶ ἢ ὀλιγορήσῃ, ἐπὶ ποινῇ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ.

Η'.

Διὰ τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ καταλλήλου φωτισμοῦ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας λαμβάνει κατ' ἐξοχὴν τὴν πραγμάτων αὐτοῦ ὁ πολιτισμὸς, ὅστις εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ προόδου. Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐπικράτησις τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι γεγονόσ τι τυχαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὅπως ἀφίχθῃ πολιτικῆ τις κοινωνία εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο σημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ, ὀφείλει νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ εὐρυτάτῳ αὐτῆς ὀρίζοντι πᾶσαν ἠθικὴν ἰδέαν, νὰ ἐνθουσιασθῇ διὰ πᾶν τὸ ἀληθές, ἀγαθόν, καλόν, καὶ ἐλευθέρῳ ἐν τῇ πτῆσει αὐτῆς νὰ παράσχῃ εὐρὸν στάδιον πάλης καὶ ἐργασίας εἰς τὰ πρόνομιόυχα ἐκεῖνα πνεύματα, ὧν ἡ ἐμφάνεια διαγράφει νέαν τροχίαν ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐκτάσει καὶ ὧν ἡ ἀξία καὶ ἡ πραγματικότης σμιλεύεται καὶ κατεργάζεται μόνον ἐπὶ τοῦ ἀδαμαντίνου γρανίτου τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἄλλ' ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἀδιοργάνωτος, ἀκατασκευάστος, ἀπαιδευγώγητος, ἐστρημένη πάσης καθολικωτέρας συνειδήσεως, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῆς καὶ τῆς καταγωγῆς ἐλλειπῆς πίστεως πρὸς πᾶν τὸ ἰδανικόν καὶ τέλειον, εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς ἀτομικότητος. Ἐν πολιτείᾳ ἥκιστα εἰς τὸν πολιτισμὸν προηγμένη, διὰ τοῦ θριάμβου καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀπολύτου δημοκρατικῆς ἰδέας, ἥτις εἶναι συνέπεια τῆς ὕλιστικῆς θεωρίας τοῦ ἀριθμοῦ, ἐξαρτώσης πᾶσαν ἠθικὴν ἀρχὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, σχεδὸν εἶπεν πᾶσαν ἀλήθειαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀπὸ τῆς πανδήμου ψήφου, τοῦ ποσοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ ποιοῦ, κινδυνεύει οὐ μόνον ὁ πολιτισμὸς, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πολιτεία, κρηπίς καὶ ἀγκυρα πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθέρῳ ἀτομικότητι ἀπόλλυται ἐν μέσῳ τοῦ ἀκαταπαύστου καὶ καθ' ἐκλάστην ἐξογκουμένου κύματος τῆς δημοκρατίας, παρασυρούσης καὶ κατακλυζούσης αὐτὴν ὑπὸ τὰ θολὰ αὐτῆς κύματα. Ἀληθῶς δύναται τις ἴσως εἶπεν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὅτι τὸ πνεῦμα ἐπιπλέει· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὅσῳ τηλαυγές καὶ ἄν φωτοβολῇ ἄνω τῆς ἐπιφανείας, κατ' ἐλάχιστον δύναται νὰ διαλύσῃ τὰ πυκνά ἐκεῖνα νέφη, τὰ ἀναθρώσκοντα ἀπὸ

τοῦ σπυροῦ τέλματος καὶ σκοτίζοντα τὸν ὀρίζοντα τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαιρας.

Ἐκ τῆς ἱστορίας γινώσκομεν, ὅτι ἐν πολιτείᾳ ἀπολύτου δημοκρατίας, διευθυνομένη ὑπὸ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἡ μετριότης θριαμβεύει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παντὸς ἐξέχοντος πνεύματος· ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ ἀρετὴ, ἡ τιμὴ, ἡ ἀφασίωσις ὑποχωρεῖ εἰς τὸν ὄγκον τῆς δημοτικότητος. Ὁ Περικλῆς θριαμβεύει πρὸς στιγμὴν, ἀλλ' ἵνα διαδεχθῶσιν αὐτὸν ἀμέσως ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς οἱ αὐτοσχέδιοι τοῦ ὄχλου καθηγεμόνες, εἰς Κλέων, εἰς Ἰπέρβολος. Ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλολογία ἐν γένει λαμβάνουσι τὸν τύπον τῆς τοιαύτης ἠθικῆς καταστάσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἀπόψεως· καὶ ἄρχεται ἡ ἐποχὴ τῶν βιβλιοπωλῶν, καθὰ κάλλιστα εἶπεν ὁ Carlyle, τῶν κερδοσκοπῶν, τῶν χάριν ὑλιστοῦ συμφέροντος δημιουργούντων τὰς μεγαλοφυΐας καὶ ἐξαιρόντων ἀνύπαρκτα προτερήματα, ἐνῶ ὁ Περικλῆς, ὁ Μαικῆνας, καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ πᾶς ὁ καλλιεργημένον ἔχων τὸν νοῦν καὶ ἀνεξάρτητον τὴν καρδίαν πολίτης, ὁ δυνάμενος ἐν βαθυτάτῃ ἐπιγνώσει νὰ σκεφθῇ, ν' ἀποφανθῇ καὶ νὰ ἐκτιμῆσθῃ οἰαδήποτε τοῦ πνεύματος ἔργα, οὐδὲν κύρος ἀπολαμβάνων ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἥκιστα λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἐν παντὶ ζητήματι ἀφορῶντι τὰ προϊόντα τῆς τέχνης ἢ τῆς ἐπιστήμης, τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας ἢ τῆς πολιτείας· ἡ μετριότης θριαμβεύει, διότι, οὐδεμίᾳ ἔχουσα εἰς ἑαυτὴν πίστιν, θωπεύει τὰ ἔνστικτα τοῦ ὄχλου, διότι εἶναι καταληπτῆ, διότι ἡ μεγαλοφυΐα, πτερυγίζουσα ἐπέκεινα τοῦ στενοῦ ὀρίζοντος περιορισμένων πνευμάτων, ἐκθαμβοῦσα, καταπλήττουσα, καθίσταται ἀκατάληπτος εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, τὸ ὅποιον χειροκροτεῖ καὶ ἀποθαυμάζει ἕνα Δουμᾶν, ἕνα Σὺν καὶ τοὺς τοιοῦτους, ἐγκαταλείπον εἰς τὴν σιγὴν καὶ τὴν ἀφάνειαν τοὺς Μίλτωνας πάσης ἐποχῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Φιλόσοφοι καὶ δημοσιολόγοι, συντηρητικοὶ καὶ φιλελεύθεροι, ἀλλ' ἐπίσης ἐμβριθεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι ἐρευνηταὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, κατέληξαν εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα. Καὶ εἶναι ἀναντιρρήτως ταῦτα ἡ κακὴ ὄψις τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας. Θέλει ἐπέλθει ἴσως ἡ κριτικὴ ἐκείνη στιγμὴ, ὅτε τὰ παθήματα καθιστάμενα μαθήματα, ἐμβριθῶς καὶ ἀμερολήπτως θέλουσι διατυπώσῃ τὰς ἀφορμὰς τῆς τοιαύτης καταστάσεως· ὁ ἀνθρώπινος λόγος οὐδέποτε ἐκλείπει· ἡ δὲ κοινωνία ἀρύεται ἀείποτε ἄλλην ζώην καὶ ἀναλαμβάνει νέας δυνάμεις ἀπὸ τῆς ἐξαντλήσεως αὐτῆς. Ἡ πτώσις τῶν χαρακτήρων, ἡ ἀποκαρτέρησις τῆς ἀτομικότητος, ἡ ἐξασθένωσις τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ὀφείλουσι νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τοῦ πλῆθους τὰ ὑπέροχα πνεύματα, ὁ θρίαμβος τῆς ἀγυρτίας καὶ τῆς δημαγωγίας ἐπὶ βλάβῃ τῆς

ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικότητος, πάντα ἐν γένει τὰ φαινόμενα τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀναρχίας θέλουσι παρέλθῃ ἴσως διὰ τοῦ χρόνου, τὸ δὲ ἀνθρώπινον πνεῦμα διαφωτιζόμενον διὰ τῆς ἐπιστήμης, ἐλευθερούμενον τῶν προλήψεων, θέλει συλλάβει ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ πραγματικότητι τὸ ἰδεώδες ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, ὑπέρτερον τῶν κωλυμάτων τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, πρόκειται ἀείποτε εὐγενές τέρμα καὶ ἐπαθλον πικρὸς ὑψηλοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἴδου τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον κέλῃται νὰ ἐπιλύσῃ ὁ νεώτερος πολιτισμὸς, ξένος πάσης σχολῆς καὶ αἰρέσεως, ἐν μόνον ἔχων ὑπ' ὄψιν μέλημα, τὴν ἐν ἀρμονίᾳ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Μετὰ τὸ θνείδος τοῦ Σεδάν καὶ τὴν πτώσιν τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας ἐν Γαλλίᾳ, ὑπουργὸς τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων ὁ Γουλιέλμος Σίμων, φιλόσοφος πεφωτισμένος ἄμα καὶ φιλελεύθερος, πρῶτον αὐτοῦ μέλημα ἐθεώρησε τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὴν ἐπιψήφισιν νομοσχεδίου, ἀναδιοργανωτικοῦ καθ' ὄλοκληρίαν τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως. Ὁ ἐμβριθὴς συγγραφεὺς τοῦ *Καθηκοτος καὶ τῆς Ἐλευθερίας* κατενόησεν ὅτι μόνον διὰ τῆς μορφώσεώς τοῦ λαοῦ, διὰ τῆς διαπαιδαγωγήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας θέλει ἐπιλυθῆ τὸ πρόβλημα ἐλευθερίας πράγματι πολιτείας, ὅπερ μετὰ ζήλου ἐπιδιώκει ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία. Κατὰ τὸ νομοσχέδιον τοῦ ἀτυχῶς ἐπὶ βραχὺν διατηρηθέντος χρόνον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ φιλοσόφου ἔστρεψτο τοῦ δικαίου τῆς ψήφου πᾶς ὁ μὴ προυνιάζων τακτικὴν ἀπόδειξιν διαπεραιώσεως τῶν μαθημάτων ἐν τινὶ δημοτικῷ σχολείῳ. Ἦτο πραγματικὴ ἐγγύησις ὁπωσδήποτε τῆς νομοσύνης καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ψηφοφόρου· τὸ σπουδαιότερον, ἦτο ἰσχυρὰ ὄθησις πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως ἐν χώρᾳ ἀξιούσῃ ν' αὐτοκυβερνᾶται. Ἀτυχῶς τὰ ὀπισθοδρομικὰ τῆς γαλλικῆς κοινωνίας στοιχεῖα ἐκήρυξαν σταυροφορίαν κατὰ τοῦ εἰρημένου νομοσχεδίου, δὲν παρήλθε δὲ πολὺς χρόνος καὶ ἡ ἠνωμένη τῶν μοναρχικῶν κομμάτων σύστασις ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐξήνάγκασεν εἰς παραίτησιν τὴν κυβερνήσιν, ἥς ἦτο μία τῶν λάμπροτάτων ἐγγυήσεων ὁ μεταρρυθμιστῆς φιλόσοφος.

Μόνον δι' ἐνὸς τοιούτου νόμου δύναται νὰ προλάβῃ ἡ νεώτερα κοινωνία τοὺς ἐκ πῆς καθολικῆς ψηφοφορίας δεσμεύει καταφανεστέρους καθιστάμενους κινδύνους· εἶπον καὶ ἀνωτέρω ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος κατ' ἐλάχιστον τυγχάνει ἀπόλυτον φυσικὸν δίκαιον, κατ' ἐξοχὴν ἰδὲ εἶναι πολιτικὴ λειτουργία, συνεπῶς ἡ κοινωνία δικαιοῦται ν' ἀπαιτήσῃ προσόντα τινὰ

παρὰ τῶν ἀξιούτων νὰ διαχειρισθῶσιν αὐτὴν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας.

Ἀνάπτυξις τοῦ λαοῦ, διαπαιδαγωγήσις τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας διὰ σχολείων, παντὶ σθένει ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῶν δήμων, ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν, διὰ κατὰλλήλου δημοτικῆς φιλολογίας. Ἐνταῦθα ἐγκεῖται τῇ ἀληθῆς μυστήριον τῆς ἐλευθερίας, ἥς τὴν πραγμάτωσιν ἐπαγγέλλεται κατ' ἐξοχὴν ἡ πολιτικὴ σύνθεσις καὶ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ πρώτου κατ' ἐξοχὴν περὶ πολιτείας φιλοσόφησαντος, μέχρι τῶν τελευταίων δημοσιολόγων, ἡ αὐτὴ ἀκούεται φωνή, ἡ αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται ἀείποτε νοθεσία: Ἀναπτύξατε, διαμορφώσατε τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ βάση καὶ τὸ κέντρον τῆς κοινωνικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας. Ἄνευ τούτου δύναται ν' ἀναπτύχῃ ἴσως καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον πολιτισμὸς, ἀλλ' οὐτος, καθὼ φέρων τὸν τύπον μερικῆς μόνον, οὐχὶ δὲ τῆς καθολικῆς συνειδήσεως τῆς κοινωνίας, κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, οὐχὶ δὲ κατὰ βάθος τυγχάνων τοιοῦτος, δὲν δύναται ἢ νὰ ἐκλείπῃ, νὰ καταρρεύσῃ ὑπὸ τὴν πρώτην ἐναντίαν πνοὴν ἀντιθέτων βεβρυμάτων, τεινόντων νὰ συνταράξωσι καὶ ν' ἀνατρέψωσι τὸ ὑπάρχον καθεστῶς. Ὄποταν μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἐνὸς ἔθνους ἀγνοῇ τὸ γράφειν, τὸ ἀναγινώσκειν, συνεπῶς τὸ σκεπτεσθαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, διατελοῦν ξένον καθ' ὄλοκληρίαν πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πρόοδον, ἐντελής χειραφεσία θέλει ἀφεύκτως ἐπενέγκῃ τὴν πύγχυσιν καὶ τὴν καταστροφὴν. Ἴν τοῖς κόλποις αὐτοῦ θέλουσι στρατολογηθῆ ἀείποτε πάντα τὰ πολέμια τῆς κοινωνικῆς τάξεως στοιχεῖα. Τὸ εἶδομεν τοσάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τὸ βλέπομεν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς τύπους ἀναπαρχόμενον μέχρι τῆς σήμερον. Ἐνταῦθα ἐγκεῖται λοιπὸν τὸ πραγματικὸν κοινωνικὸν ζήτημα, ἀπὸ τῆς εὐστόχου τοῦ ὁποῖου διευθετήσεως θέλουσιν ἐπιλυθῆ καὶ τὰ ἄλλα ἐκκρεμῆ ζητήματα. Μόνον διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς καλλιέργειας τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ θέλει ἐπέλθῃ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνώψωσις καὶ ὑπεροχὴ, ἡ σωτηρία ἀπὸ τῆς ἐκβαρβαρώσεως καὶ τῆς διαφθορᾶς, ἣτις ἐπαπειλεῖ καθ' ἐκάστην τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς κοινωνίας.

Θέλομεν ὠφελῆθῃ ἐκ τῶν διδασμάτων τῆς ἱστορίας, ἐκ τῶν πορισμάτων τῆς πείρας τῶν ἄλλων ἔθνων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ βραχυχρονίου ἡμῶν πολιτικοῦ βίου, ἵνα σκεφθῶμεν ἐμβριθῶς, σπουδαίως περὶ τῆς παρούσης ἡμῶν κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως, περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἡμῶν καχεξίας, περὶ τῶν μέσων τῆς θεραπείας; Ἐν τῇ ἀκμῇ ἔτι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὁ Πλάτων διετύπου εἰς τοὺς συμπο-

ΤΑ ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
 EN TAIS EPAPXIAIS TOY PΩMAIKOY KPA TOYΣ

κατὰ τὸν

AM. THIERRY :

ΥΠΟ Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ.

Λ'.

Χαρακτήρ τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας ἐν Ἰταλίᾳ. — Ποικίλοι αὐτῆς χαρακτῆρες ἐν ταῖς διαφόροις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίαις. — Γαλάται συγγραφεῖς.

Γνωστὸν εἶνε ὅτι καὶ γράμματα καὶ φιλοσοφίαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὅτι οὔτε τὴν ὕλην οὔτε τὸ εἶδος οὔτε τὰ μέτρα τὰ ποιητικὰ οὔτε τὰς ῥητορικὰς θεωρίας ἔχει ἰδίας ἑαυτῆς ἢ γραμματεία ἢ ῥωμαϊκὴ. Δὲν εἰσέρρευεν ὡς τις μικρὸς χεῖμαρρος ἢ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὴν Ῥώμην, ἀλλ' ὡς τις ποταμὸς εὐρὺ βέων², ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ βέουματος αὐτοῦ ἐξήλειψεν εἴ τι τυχὸν ἐνεῖχον πρωτότυπον καὶ ἀληθῶς Ἰταλικὸν αἱ ἀρχαῖαι γραμματεῖαι τῆς μέσης Ἰταλίας. Ἡμιέλληνες ὄντες οἱ πρότοι τῶν γραμμάτων εἰσηγηταὶ ἐμύησαν τοὺς Ῥωμαίους τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἑλληνικῆς ὕλης παιδείας καὶ ξένων χεῖρες διέπρασσαν τὴν ἄξιον τέως καὶ ἀκατέργαστον διάλεκτον τῶν ἀγροίκων Λατίνων. Ἕλληνες Ἰταλιῶται ἦσαν καὶ ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Ἐννιος καὶ ὁ Πακούβιος, Ἰνσουβρος ἐκ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεῶν Γαλατίας, ὁ Καικίλιος Στάτιος καὶ Καμπανὸς ἦτο ὁ Ναιβίος ἐκεῖνος, ὅστις συνταξάμενος αὐτὸς τὸ ἴδιον ἐπιγράμμα ἠπειλεῖ τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ὅτι αὐτοῦ θανόντος ἐμελλε παντάπασιν νὰ λησμονηθῇ ἢ λατινικὴ γλῶσση ἐν Ῥώμῃ:

Itaque postquam est Orcino conditus thesauro
 Oblitei sunt Romai loquier lingua latina.

1 Τὸ παρὸν ἄρθρον καὶ ἡ μέλλουσα νὰ δημοσιευθῇ διὰ τοῦ «Πλάτωνος» συνέχεια ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Tableau de l'Empire Romain τοῦ Am. Thierry. Νομίζομεν ὅτι ἀπαραίτητον πρᾶγμα ἀποβαίνει παρ' ἡμῶν ἢ ἐν περιοδικοῖς συγγραμμάσι δημοσιεύσεις ὠρισμένων κεφαλαίων ἀξιολόγων συγγραμμάτων, ἀφ' οἷς ἢ ἐκδόσεις ὁλοσχερῶν ἔργων εἴτε πρωτοτύπων εἴτε μεταπεφρασμένων δὲν εἶνε, ὡς γνωστόν, πολὺ εὐχερῆς.

² Κικέρ. de rep. 2, 19.

³ Σουητῶν. de illustr. gram. 1.

(ΠΛΑΤΩΝ.—ΤΟΜΟΣ Β'.—ΤΕΥΧΟΣ II').

λίτας αὐτοῦ τοὺς ἀξιωματικοὺς ἐκείνους λόγους, ὧν ἐμνήσθην ἀρχόμενος τῆς μελέτης ταύτης, δι' ὧν καταλήγω, παραδίδων αὐτὴν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἑλληνικοῦ δημοσίου: «Ἐὰν μὴ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν ξυμπέσῃ δύναμις τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει».

Βαθεῖς λόγοι, ἀξιοὶ ἐπισταμένης μελέτης καὶ προσοχῆς ἰδίως ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκείνων, οἵτινες, μαθηταὶ εἰσέτι ἐν τῷ πολιτισμῷ, ὀφείλουσι νὰ ἐκλέγωσι τὰ ἀριστα τῶν πορισμάτων τῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία δὲν εἶναι ὠρισμένον τι σύστημα σκέψεως σχολαίων πνευμάτων, ἀξιοῦν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἐπιπροσθοῦντα ἐν τῷ βίῳ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ φαινόμενα διὰ τινῶν λογικῶν τύπων ἐκ τοῦ προτέρου ἢ ἐκ τοῦ ὑστέρου· ἀληθῆς φιλοσοφία εἶναι τὸ γνῶθι σαυτὸν τῆς κοινωνίας, ἢ ἀνεξαρτησία τοῦ πνεύματος, ἢ ἐλευθερία τῆς ἰδέας· μόνον λαὸς φιλοσοφῶν, λαὸς τουτέστι πεφωτισμένος καὶ ἐλευθέρως βουλευόμενος, εἶναι ἐλεύθερος, συνεπῶς ἀξίος ἐλευθερίας. Ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας δὲν τελεῖται τυχαίως. Ἐλευθερία βούλησις, ἀγωνιζομένη κατὰ τῶν προσκομμάτων τῆς εἰμαρμένης, διέπει αἰετοτε καὶ καθοδηγεῖ τὸ βέουμα τῆς ἱστορίας, ἥτις βαίνει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς οὐχὶ αὐθαρέτως, κατ' ἀνωτέραν ἐξωτερικὴν βούλησιν, ἀλλ' ὑπὸ τὸ ἐλεύθερον καὶ φωτεινὸν πνεῦμα τῆς ἰδίας συνειδήσεως, ἐν πλήρει ἀνεξαρτησίᾳ χωρούσης αἰετοτε πρὸς τὰ πρόσω διὰ τῶν δαιδάλων τῆς ἐκπολιτευτικῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος σταδιοδρομίας.

ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ.

Ἡ λατινικὴ γλῶσσα δὲν ἐλισμονήθη, ἐκείνοι δ' οἵτινες ἀμέσως ἀνέλαβον τὸ ἔργον τοῦ νὰ διαψεύσωσι τὸν Ναιβιον δὲν ἦσαν πάλιν Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ξένοι, ὁ Ὀμβρος Πλαῦτος καὶ ὁ Λίβιος Τερέντιος. Οὔτε τὴν ἱστορίαν, οὔτε τὴν γραμματικὴν, οὔτε τὴν φιλοσοφίαν, οὔτε τὴν ποίησιν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπλάσαν οἱ Λατῖνοι καὶ μόνον ἴσως ἰθαγενῆ φυτὰ τοῦ Λατίου εἶνε ὅπως δῆποτε ἡ ῥητορεία καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη, τὰ ἄμεσα προϊόντα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος.

Ἀλλὰ παρήλθεν ὅμως πολὺς χρόνος ἕως οὗ τὸ Λάτιον δυνήθη νὰ παραγάγῃ συγγραφάς. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας ἀνεβλάστησεν αἴφνης πλῆθος ἀνδρῶν δοκιμητάτων περὶ τὰ γράμματα οὐχὶ ἐν τῷ Λατίῳ, ἀλλ' ἀλλαχοῦ τῆς μέσης Ἰταλίας, ὁ Λουκρήτιος, ὁ Κικέρων, ὁ Σαλλούστιος, ὁ Καίσαρ, ὁ Οὐάρρων καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ σχεδὸν χρόνους πᾶσα ἡ γραμματικὴ ἐνέργεια καταλιποῦσα καὶ τὴν μέσῃ Ἰταλίᾳ μετηνέχθη εἰς τὰς ἀποικίδας πόλεις ἢ εἰς τὰς ἰσοπολίτιδας τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς χερσονήσου, εἰς τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ εὐφόρους ἀγροὺς, οὗς οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζον ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Ἐκεῖ τῶν ἀνθρώπων τὰ πνεύματα ἦσαν ἰσχυρίτερα ἢ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπεκράτει σχολή τις καὶ γαλήνη, ἣν δὲν ἔσχυε νὰ διαταράξῃ ὁ ἀπὸ Ῥώμης πνέων ἄνεμος τῶν πολιτικῶν ἐρίδων καὶ φιλονικιῶν. Αἱ λαμπραὶ τῆς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας πόλεις κατοκοῦντο ὑπὸ μετοίκων Ῥωμαίων καὶ Λατίνων, εἶχον δὲ σχολαίαν, ἐν οἷς ἠδύναντο νὰ διαμορφωθῶσι δόκιμοι συγγραφεῖς. Ἐν τοῖς σχολαίοις τῆς Κρεμώνης ἐπαιδεύθη ὁ Οὐεργίλιος¹, ἐν Παταυῖᾳ ἐμαθήτευσεν ὁ Τίτος Λίβιος, ἐν Οὐερῶνι ὁ Βιτρούβιος, ἐν Ὀστιλίᾳ ὁ Κορνήλιος Νέπως. Ἐν Κρεμώνῃ εἶχεν ἤδη παιδευθῆ καὶ ὁ σατυρικὸς Βίβακλος (Bibaculus), ὃν τινες τῶν κριτικῶν ἔιασαν παρὰ τὸν Ὀράτιον, εἰς δὲ τὰς ἀκτὰς τῆς Βηνάκου λίμνης, τῆς σήμερον lago di Garda, ὄφειλεν ἡ Ῥώμη τὸν χαριέστατον τῶν ἐλεγειακῶν αὐτῆς ποιητῶν, τὸν Κάτουλλον, ὅστις εἶχεν ἐπὶ τῆς γραφικωτάτης καὶ καλλίστης μικρᾶς Σιρμιωνικῆς χερσονήσου, τῆς σχηματιζομένης ἐν τῇ Βηνάκῃ λίμνῃ, τοὺς ἐφεστίους τοῦ θεοῦ (Iarem suum) καὶ περιπαθέστατα ἐν τῇ λα' ἐλεγείᾳ τοῦ προσαγορεύει ἐπανελθῶν ἀπὸ μακροῦ ταξιδίου τὴν μικρὰν καὶ κομψὴν χερσονήσον· Peninsularum, Sirmio, insularumque ocella. . . .

Τὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια ἀνεγράψαμεν εἶνε μόνον τὰ τῶν ἀρίστων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οὗς παρέσχεν εἰς τὰ λατινικὰ γράμματα ἡ ἐντὸς

¹ Cremona Mediolanum transiit. Δονάτ. β. Οὐεργ.

τῶν Ἀλπεων Κελτικῆ, ἀλλὰ καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους ἐγέννησεν ἡ εὐδαίμων ἐκείνη χώρα, οὐδ' ἐπαυσε παράγουσα καὶ κατὰ τοὺς ὑστερον αἰῶνας ἀνδρας λαμπρόνυχτας τὰ γράμματα, ἐν οἷς οἱ δύο Πλίνιοι, ὁ Οὐαλέριος Φλάκκος καὶ ὁ λόγιος καὶ σεβαστὸς Παῖτος Θραπέας. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λύγουστου εἶχε παύσει ἐντελῶς ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ ἡ χρῆσις τῶν ἐγχωρίων διαλέκτων, τῆς κελτικῆς δὴλον ὅτι καὶ τῆς ἐνετικῆς, ἀλλ' οὐδὲν ἦιτον ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἣτις ἐκεῖ ὠμιλεῖτο, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀκριβολογούντων ὡς ἐνέχουσα φράσεις καὶ τρόπους τοῦ λέγειν ξένου, τῷ ἀκραιφνεῖ λατινισμῷ¹. Ἄν δὲ ὁ Οὐεργίλιος ἔσχε τὴν τύχην νὰ νικηθῆ ὡς τύπος ἐκκρίτου ἀκριβολογίας, εἶνε πιθανὸν ὅτι πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ θὰ ἐψέγοντο τὸ πάλαι ὡς μὴ καθαρῶντες κατὰ τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν, γινώσκουσαν δὲ βεβήτως ὅτι συνέδη τοῦτο εἰς τὸν Τίτον Λίβιον, οὗ δὲν ἐθεωρεῖτο ἀκέραιος ὁ λόγος καὶ διαρρήδην ἐμέμφοντο αὐτῷ οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐντριβεῖς παταυῖσιμοι². Ἀλλ' ὅμως αἱ ἀτέλειαι αὐταὶ τοῦ λόγου εἶνε εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους δυσδιάκριτοι, τὸ δὲ βέβαιον καὶ ἀσφαλές εἶνε ὅτι πᾶσα ἡ παρὰ τὸν Πάδον γραμματικὴ ἐνέργεια συνεχύθη καὶ συνανεμίχθη πρὸς τὴν τῆς μέσης Ἰταλίας, ἥς ἐκείνη ἐκμάσσεται πάντας τοὺς χρονακτῆρας καὶ μεθ' ἧς ἀποτελεῖ ὅτι δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἰταλικὴν τῶν γραμμάτων περίοδον.

Τὸ ξενικὸν τῆς φράσεως, ὅπερ παρετηρεῖτο ἐνιαχοῦ τῶν συγγραφέων, αἴτινες παρήγοντο παρὰ τὸν Πάδον θὰ ἦτο ἀναντιρρήτως μᾶλλον εὐδιάκριτον καὶ συχνότερον εἰς τὰ διανοητικὰ προϊόντα τῶν σχολῶν τῆς Ναρβωνίτιδος Γαλατίας, ἐξ ὅτου οἱ περὶ τὰ λατινικὰ γράμματα σπουδὴ ἤρχισεν καὶ ἐκεῖ νὰ ναναπτύσσεται ἤρχισεν δὲ λίαν ταχέως. Εἰς τοῦτο θαυμασίως συνετέλεσεν ἡ Μασσαλία, ἣτις σὺν τῷ χρόνῳ εἶχε καταστήσει νὰ ἀμιλλᾶται εἰς λόγον γραμμάτων καὶ παιδείας πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Περὶ τὰ τέλη ἀκόμη τοῦ πρώτου ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἔγραφεν ὁ Τάκιτος³ ὅτι ἡ Μασσαλία ἦτο πόλις, «ἐνθα συνεμιγνύετο καὶ καλῶς συνηρμόζετο ἡ ἑλληνικὴ φιλοκαλία πρὸς τὴν εὐτέλειαν τὴν ἐπαρχιακὴν.» Πλὴν δὲ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Γνίφωνος, ὅστις παιδίον ὦν εἶχεν ἐκτεθῆ ἐν τῇ Γαλατίᾳ, εἶχε δὲ ἀνατραφῆ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ χρηματίσει διδάσκαλος τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Κικέρωνος⁴, ἀλλ' οὔτινος ἡ παιδεία δὲν ἦτο ἐγχώριον τῆς Γαλατίας προδόν, πολλοὺς ἄλλους ἀξίους λόγου συγγραφεῖς παρήγαγον

¹ Κικέρ. Βρ ο ὑ τ. 46, 171.

² Κοῖντ. de insl. Ουαλ. 8, 4.

³ Τάκιτ. Ἀ γ ρ. 4.

⁴ Σουητῶν. Illustr. gramm. 7.

αί ναρβωνικαὶ σχολαί, ἐν οἷς τὸν Οὐαλέριον Κάτωνα, ὃν οἱ σύγχρονοι ὠνόμαζον « λατινικὴν σειρήνα » καὶ ὅστις ποιητὴς ὦν ἄμα καὶ γραμματικὸς « μόνος ἤξευρε καὶ ἀναγινώσκῃ τοὺς ποιητὰς καὶ νὰ τοὺς μορφώῃ¹ », ὁ Οὐάρρων ὁ καλούμενος Ἄτακινός ὡς γεννηθεὶς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Ναρβωνικῆς χώρας Ἄτακος, ὅστις ἦτο λόγιος ποιητὴς καὶ συγγραφεὺς ἐμμέτρων διδασκτικῶν βιβλίων, ἔγραψε δὲ καὶ ποίημα ἱστορικὸν περὶ τοῦ πρὸς τοὺς Σηκουανούς πολέμου τοῦ Καίσαρος καὶ τέλος ὁ Κορνήλιος Γάλλος ὁ γεννηθεὶς ἐν Φόρω Ἰουλίῳ, παραλίῳ πόλει καὶ λιμένι στρατιωτικῇ τῆς Ναρβωνικῆς Γαλατίας καὶ γενόμενος πρῶτος ἑπαρχος τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ Αὐγούστου, ποιητὴς ἐλεγειακός δοκιμος καὶ φίλος τοῦ Οὐεργιλίου, ὅστις ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν Βουκολικῶν του ἀπηθανάτισε τοὺς ἔρωτας τοῦ δυσέρωτος Γάλλου. Ἄλλ' ἐκ πάντων τῶν προϊόντων, δι' ὧν αἱ κατὰ τὴν Ναρβωνικὴν Γαλατίαν σχολαὶ ἐπλούτισαν τὰ λατινικὰ γράμματα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, δύο μόνον ἔργα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἡ ἐπιτομὴ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Τρώγου Πομπηίου ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τὸ πολυθρόνητον Σατυρικὸν τοῦ Πετρωνίου.

Ἡ γαλατικὴ οἰκογένεια τῶν Τρώγων καταγομένη ἐκ τῆς χώρας τῶν Οὐσκοντίων, ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς ὁποίας βεῖ ὁ Δρουντίας ποταμὸς, εἶχεν ἐπιζητήσει τιμὰς καὶ κτήσιν χρημάτων ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ὑπηρεσίᾳ, καθ' ἃν χρόνον ὁ πρὸς τὸν Σερτώριον πόλεμος συνετάραττεν εὐχ ἤττον τὴν νότιον Γαλατίαν ἢ τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Πομπηῖος ὁ Μάγνος συνῆψε τότε πρὸς ἑαυτὸν διὰ φιλίας τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γαλατικοῦ ἐκείνου γένους, ἐπολιτογράφησεν αὐτὸν Ῥωμαῖον καὶ τῷ ἔδωκε τὸ ἴδιον ὄνομα Πομπηῖος. Οἱ υἱοὶ τοῦ Γαλάτου δὲν ἔμειναν ἀμφοτέρω πισταὶ εἰς τὸν ἑαυτῶν πάτρωνα, ἀλλ' ἐδιχονόησαν, ὅπως ἄπας τότε ὁ κόσμος καὶ ὁ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πομπηίου, ὃν ὑπηρετήσεν ὡς στρατιώτης, ὁ δὲ ἐστράτευσεν ὑπὸ τὸν Καίσαρα, οὗ ἐγένετο μάλιστα γραμματεὺς καὶ σφραγιδοφύλαξ². Τοῦτου δὲ τοῦ γραμματέως τοῦ Καίσαρος υἱὸς ἐγένετο ὁ Τρώγος Πομπηῖος.

Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ Τρώγος Πομπηῖος ἐδημοσίευσεν τεσσαράκοντα τέσσαρα βιβλία « *Historiarum philippicarum et totius mundi originum et terræ situs, a Nino ad Cæsarem Augustum,* » ἤτοι καθολικὴν ἱστορίαν πάντων τῶν τότε γνωστῶν λαῶν καθήκουσαν ἐπὶ δισχίλια ἔτη ἀπὸ καταβολῆς τῆς ἀρχῆς τῶν Βαβυλωνίων μέχρι τῆς πτώσεως τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐλευθέρως πολιτείας. Εἶχε δὲ τῆς ὅλης ἱστορίας ἡ οἰκονομία ὡς

ἐξῆς: πρῶτον μὲν ἐν τοῖς πρώτοις βιβλίοις διελαμβάνοντο τὰ κατὰ τὰ βασιλεία τῆς Ἀσίας καὶ τὰς ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐνεργείας τῶν Μήδων, ἔπειτα δὲ προελεύσεως τῆς γραφῆς ἐξετίθεντο τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἑλληνικὰ φύλα, ἐξιστοροῦντο ἢ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἀντιδράσεις τῆς Εὐρώπης, τοῦ Ἀλέξανδρου αἱ κατακτήσεις καὶ τὰ κατὰ τοὺς διαδόχους. Τὰ τελευταῖα τέλος βιβλία περιελάμβανον τοὺς πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἀγῶνας τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν ἀφήγησιν τῆς ἡμέρας καὶ κατὰ μικρὸν ἀναπτύξεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, ἐν ᾧ τέλος κατεπόθησαν καὶ Ἀσιατικοὶ καὶ Ἕλληνες καὶ Καρχηδόνιοι καὶ βάρβαροι. Πρὸς δὲ τῇ ἐξιστορήσει ταύτῃ τῶν Ῥωμαϊκῶν κατακτήσεων ὁ Γαλάτης ἱστορικὸς ἐξέθετεν ἐν τῇ συγγραφῇ του καὶ ὅ,τι εἶχε δυνηθῆ νὰ μάθῃ περὶ τῆς ἐθνολογικῆς ἀρχῆς τῶν κατὰ τὴν δύσιν βαρβάρων, ἔτι δὲ καὶ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰλνυρίας, τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπηίου ἦτο ἡ πρώτη ἀπόπειρα συγγραφῆς καθολικῆς ἱστορίας ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ λατινικῇ, διότι ἕως τότε μόνον ἑλληνιστὶ εἶχον τελεσθῆ ὅμοιαι ἐπιχειρήσεις, κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων εἶχε στέψει πλήρη ἐπιτυχία τὴν ἀπόπειραν τοῦ Τρώγου, ὅστις ἐντιμοτάτην διὰ τοῦτο κατέσχε χώραν μεταξὺ τῶν δοκίμων τῆς Ῥώμης συγγραφέων. Ἄν ἦτο δυνατὸν μετὰ τοὺς ἀκρωτηριασμούς, οὗς ἄνευ πολλῆς συνέσεως ἐξετέλεσεν ἡ χεὶρ τοῦ ἐπιτομέως Ἰουστίνου, νὰ γείνη ἀκόμη εὐδιάκριτος τὰ νῦν τῆς ἀρχετύπου συγγραφῆς ἡ διάνοια, θὰ καθίστατο ἴσως καθ' ὅλου ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ Τρώγος ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ κρίσεσιν ἦτο μεγάλῳ ψυχρὸς ἄμα καὶ γαληνὸς, ὅτι οὔτε πρὸς τὴν Ῥώμην ἀπέβλεπεν ὡς οἱ Ῥωμαῖοι ἱστορικοὶ, οὔτε ὅλως πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὡς συχνάκις οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐτοῦ φιλοπατρία δὲν ἦτο λίαν διακκῆς καὶ τέλος, ἂν τις ἐνδείκνυται ἐν αὐτῷ προτίμησις ἐπιχθῆς τινος προγενεστέρου ἢ λαοῦ παλαιότερου, ὅτι τὸν Ἀλέξανδρον προετίμα καὶ τὸν πολιτισμὸν τὸν μακεδονικὸν, οὗ τινος ἢ ἀπεικόνισις ἦτο σχεδὸν ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ βιβλίου του. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ διακρίνῃ ἔτι ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Γαλάτου τὴν τάσιν ἐκείνην τῶν σχολῶν τῆς Μισσαλίας, ἐνθα βεβηλῶς ἐξεπαιδεύθη ὁ Τρώγος, πρὸς θαυμασμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν κατορθωμάτων. Δυστυχῶς τὸ τελευταῖον τῆς ἐπιτομῆς μέρος εἶνε ἀτελὲς καὶ ἠκρωτηριασμένον, ἐκεῖ δὲ μάλιστα θὰ ἦτο περιεργον νὰ εἶδῃ τις τὸν νεωστὶ πολιτογραφηθέντα Ῥωμαῖον τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, τὸν ἐπαρχιώτην τὸν ἔλκοντα τὸ γένος ἐξ ἔθνους βαρβαρικοῦ, περιγράφοντα καὶ κρίνοντα τὴν τεραστίαν ἐκείνην ἐπανάστασιν, ἣτις ἀφ' οὗ διέτρεξε τὸν κόσμον ἅπαντα εἶχεν ἀρχίσει νὰ μεταβάλλῃ καὶ αὐτὴν τὴν χώραν τῆς γεννήσεώς του.

¹ Ὁ αὐτὸς α ὁ τ ὁ θ ι 14.

² Ἰουστίν. *Histor.* 43 σελ.

Ἄλλ' ἂν ἡ Ναρβωνίτις Γαλατία ἠδύνατο νὰ μεγαλαυχῆ ἐπὶ ταῖς Φιλιππικαῖς Ἱστορίαις τοῦ Τρώγου, ἤλθεν ὅμως εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ κλισχύνηται ἐπὶ τῷ διαβοήτῳ Σατυρικῷ τοῦ Πετρωνίου, τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ χρῆσις οὐδέ ἡ καλλιπέεια δύνανται νὰ καταστήσωσι συγγνωστὴν τὴν περὶ τοῦ λόγου ἀναισχυντίαν. Ὁ Τίτος Πετρώνιος Ἄρβιτρος (Arbiter) ἐγεννήθη μὲν ἐν Μασσαλίᾳ ἐξ οἰκογενείας ὡς φαίνεται Ῥωμαϊκῆς, ἀλλ' ὅμως πιθανώτατον εἶνε ὅτι διέτριψεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐν χώρῳ ἑλληνικαῖς καὶ μάλιστα ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ, ἐνθα τίθησιν ὅτι πράττονται ὅσα ἐν τῷ βιβλίῳ του ἀφηγεῖται. Ἄλλως δὲ καὶ ἀρέσκειται εἰς τὸ νὰ περιγράψῃ τὸ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην ἀνευμένον τῆς διαίτης καὶ μετὰ πολλῆς ἀγχινοῖας λεπτολογεῖ περὶ τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Τοῦ Σατυρικοῦ τὸ σπουδαιότατον τεμάχιον εἶνε τὸ δεῖπνον τοῦ Τριμαλχίοντος, ὃπερ εἶνε κυρίως σατυρικὴ ἀπεικόνισις τῆς τότε νεοσχηματίστου ἐκείνης κοινωνίας τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου μόνον ἐξ ἀπελευθέρων καταλεγομένης. Οἱ ἀπελευθέρου δὴλα δὴ δραστήριοι ὄντες καὶ πολυπλοκοὶ καὶ κερδαλεόφρονες συνήγον κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τὴν ἐμπορίαν πᾶσαν καὶ τᾶλλα τὰ ἐπιτηδεύματα τὰ πολυκερδῆ, πολῖται δὲ γινόμενοι καθίσταντο ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς κοινωνίας, εἰσέρχοντο εἰς τὰς τοπικὰς συγκλήτους τῶν Ἰταλιδῶν πόλεων καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ ἀντικαθίστων οὕτω κατὰ μικρὸν τὰς παλαιὰς ἐλευθέρων οἰκογενείας, αἵτινες, πράττουσαι κατὰ τὴν γνωστὴν Ῥωμαϊκὴν πρόλιψιν, ἀπηξίουσαν νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς συντηρήσεως ἢ τῆς ἀνκνεώσεως τῆς κακῶς ἐχούσης παρουσίας των.

Τούτων λοιπὸν τῶν νεοτέρων Ῥωμαίων τύπος θαυμάσιος εἶνε ὁ Τριμαλχίων, ὁ ἀγροῖκος ἐκεῖνος Δούκουλλος, ὁ ἔχων μὲν κτήσεις ἴσας πρὸς ἐπαρχίας καὶ καταστρώνων τὴν θάλασσαν διὰ τῶν πολυκρίθμων πλοίων του καὶ διὰ τοῦ μοδίου μετρῶν τὸν χρυσὸν¹, ἀλλὰ μὲν καὶ μετὰ βίας δυνάμενος νὰ δουλήσῃ τὴν γλῶσσάν του καὶ οὐδὲν ἦττον ἐπιδεικνύων ἑαυτὸν ὡς προστάτην τῶν γραμματέων, διότι ἔτυχεν νὰ ἔχῃ συνηγμένους περὶ τὴν πλοσίαν αὐτοῦ τράπεζαν σοφιστὰς λιμαλέους καὶ πλάνητας παρασίτους. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ πεχύνους καὶ ἀπειρόκαλος ἐν τῇ χυδαίᾳ αὐτοῦ μεγαλοπρεπεῖᾳ μεθύσκειται, τύπτει τὴν γυναῖκά του² καὶ δεσμοὶ καὶ ἄκοντες τοῦ συνδείπνου εἰς ἀτελεύτητα συμπόσια. Περὶ αὐτὸν δὲ συνωθοῦνται οὐκ ὀλίγοι ἄλλοι πρωτότυποι πάλιν ἄνθρωποι καὶ παράξενοι, τῆς

¹ Nummos modio metitur. Πετρών. Ἄρβ. Satyr. 37.

² Ὁ αὐτ. αὐτὸ θ. 76, 77.

αὐτῆς πρὸς τὸν οἰκονομικὴν κοινωνικὴν τάξιν. . . . Καὶ ὅμως ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἀγροῖκου ἐκεῖνου ὄχλου ἀνεκλύζουσιν ἐνίοτε συναισθήματα, τὰ ὁποῖα μάλιστα θάνιζήτεται ἐν τάξεσιν ἀνωτέροις καὶ τὰ ὁποῖα εἶνε τὸ ἀληθινὸν προῖον τῶν στοιχείων, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν κοινωνίαν τὴν περὶ τὸν Τριμαλχίοντα, διότι ἐκεῖ προσέκειτο πρὸς τὸν δεσπότην ὁ δούλος. «Φίλοι, λέγει πρὸς τὸν Τριμαλχίοντα,¹ καὶ οἱ δούλοι ἄνθρωποι εἶνε, ὅμοιος πρὸς ἡμᾶς ἐγαλακτοπόθησαν καὶ ἐκεῖνοι ἂν καὶ τοὺς ἔχει πείσει ἡ κακὴ μήτρα. Οὐδὲν ἦττον, ἐμοῦ ζῶντος, θὰ πῶσιν ἐλεύθερον ἕδωρ.»

Πολλοὶ λόγοι ποιῶσι πιθανὴν τὴν γνώμην ὅτι τὸ Σατυρικὸν ἐγράφη βασιλεύοντος τοῦ Κλαυδίου ἢ τοῦ Νέρωνος.² Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤκουζεν ἐν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ συγκλήτῳ ἕτερος Γαλάτης, ὁ Δομίτιος Ἄπρος, ὁ ῥήτωρ, ὃν πρὸς τοὺς ἰδίους σκοποὺς μετεχειρίζετο ὁ Τιβερίος.³ Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὴλα δὴ τοῦ Τιβερίου καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Καλιγύλα ὁ Δομίτιος ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν συνήθως μνηστικῶν γνωστῶν δ' εἶνε ὅτι οἱ μνηστικῶν, οἱ delatores, ἦσαν ἀφθονοὶ ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς μαύρους ἐκείνους χρόνους. Ὁ Τάκιτος λέγει περὶ αὐτοῦ «ὅτι ἦτο μᾶλλον ῥήτωρ δόκιμος ἢ ἀξιότιμος καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος.⁴» Ἐξ ὧν περὶ τοῦ εἶδους τῆς ῥητορείας αὐτοῦ γινώσκομεν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Ἄπρος ἀνῆκεν εἰς τὴν καλουμένην ἰσπανολατινικὴν σχολὴν, περὶ ἧς θὰ γείνη βραδύτερον λόγος.

Βασιλεύοντος τοῦ Δομιτιανοῦ διακρίθη ἐπίσης ἐν τοῖς ῥητορσιν ὁ Μάρκος Ἄπρος (Aper), ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ ἐξόχως ἐφημιζετο ὁ φιλόσοφος ἢ σοφιστὴς καὶ ῥήτωρ Φαβωρίνος ὁ ἐξ Ἀρελάτου (Arelas), ἀνὴρ βαθείας παιδείας καὶ θρυλούμενος ὡς γνώστης μάλιστα λατινικῆς ἀρχαιολογίας.⁵

Πᾶσα ὅμως ἡ γραμματικὴ κίνησις, ἣν ἐν ταῖς ἐμπροσθεν περιεγράψαμεν ὡς γινομένην ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Γαλατίᾳ, περιορίσθη κυρίως μετὰ τῶν ἐν τῇ χώρῳ ἐκείνῃ Ῥωμαίων ἀποίκων οὐδὲ παντάπασιν ἐξετάθη ἐπὶ τὸ ἐγγώριον στοιχεῖον. Ὁ ἐγγώριος πληθυσμὸς φαίνεται ὅτι ἔμεινεν ἀμέτοχος τῆς τριαύτης κινήσεως, ἢ μόνον δ' ἴσως ἐξείρεται τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος εἶνε ὁ ἐκ Γαλατῶν καταγόμενος Τρώγος Πομπήιος. Ὁ κύκλος τῆς διανοῆ-

¹ Ὁ αὐτ. αὐτὸ θ. 74

² Ἄλλοτε θὰ γράψωμεν ἴσως ἰδίᾳ περὶ τε τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βιβλίου τοῦ Πετρωνίου καὶ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πιθανῶς συνετάχθη. Σ. Κ. Σ.

³ Τάκιτ. Αἰτιατ. 4, 52.

⁴ Ὁ αὐτ. ἐν θ. ἀνωτ. πρὸς λ. καὶ 4, 66. 14, 19.

⁵ Περὶ τοῦ Φαβωρίνου ἀνήκοντος εἰς τὴν ἑλλην. γραμματείαν ἴδ. Δοναδελῶνος «Ἱστορ. ἀργ. Ἑλλην. φιλολογίας» μεταφρ. Βαλέττα τμ. Β' σλ. 95—97. Σ. Κ. Σ.

τικῆς ἐνεργείας ἦτο ἀκόμη πολὺ μικρὸς, διότι δὲν περιελάμβανεν ὅλην τὴν Γαλατίαν, ἀλλὰ τὰ μεσημέρινα μόνον αὐτῆς μέρη καὶ τινὰ ἄλλα μοναδικὰ καὶ κεχωρισμένα τῆς χώρας σημεῖα πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς ἄρκτον, οἷον τὸ Αὐγουστόδουρον (Aulim) τῶν Λιδοῦων ἢ τὸ Δουροκόρτορον τῶν Ῥήμων. Οὕτω λοιπὸν, ἐν ᾧ ἡ νεότης τῶν γαλατικῶν πόλεων τῶν μᾶλλον προηγμένων συνήρχετο εἰς τὸ Λούγδουρον, ἵνα διαγωνισθῇ ἐν τοῖς ἐκείνῳ ῥητορικοῖς ἀγῶσιν, οὓς εἶχε συστήσει καὶ κατὰ παράξενον τρόπον κανονίσαι ὁ Καλιγόλας¹, ὁ ἐγγύριος ὄχλος ἤρχιζε νὰ συμμορφώνηται πρὸς τὰ ἕθη τὰ Ῥωμαϊκὰ καὶ νὰ ἐκμανθάνῃ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἣν ἐκαμπτε συμφώνως πρὸς τὸν ἴδιον χαρακτήρα. Παρεσκευάζετο μὲν διὰ τὸ μέλλον ὁ λαὸς ὁ Ἰθαγενῆς τῆς Γαλατίας, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐκεῖνο ἀπέχευεν ἀκόμη πολὺ. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν ἡ ἀναφανείσα ἐν τῇ Ναρβωνίτιδι καὶ ἦν ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, διέμεινεν ὡς τι φαινόμενον τοπικὸν καὶ κεχωρισμένον, δὲν ἦτο δ' ἄλλο τι κυρίως ἡ γραμματικὴ ἐκείνη ἐνέργεια παρὰ μόνον ἀντανάκλασις τις τοῦ φωτὸς τῆς Ἰταλίας προβαλλομένη ἐπὶ τινος ἐν τῇ γαλατικῇ χώρᾳ ἰταλικῆς ἀποικίας καὶ οὐδὲν πλεόν.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ. 2

Ἀξιότιμοι συνάδελφοι,

Ὡς οἱ περαιούμενοι ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸν δυσχεῖμερον Εὐξείνου Πόντου ἐκτὸς τῆς ναυτικῆς πυξίδος πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν καὶ διάσωσιν ἀπὸ τῶν

¹ Περὶ τῶν περιέργων τούτων ἀγῶνων βλ. τὸν Δίωνα Κάσσ. 59, 21 καὶ τὸν Σουητῶν. β. Καλιγόλ. 17, 20. Σ. Κ. Σ.

² Πρὸ μικροῦ ἐγένετο ἐν τῇ καννεπιστημίᾳ τῆς Ῥώμης ἡ ἐγκαθίδρυσις τῶν νέων ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν. Ὁ καθηγητῆς Γουίδος Πατσέλλης, λαθὼν ὡς θέμα τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου του «τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν νέαν κλινικὴν ἰατρικὴν προέβη εἰς παραβολὰς μεταξὺ τῆς νῦν νεότητος καὶ ἀρχαίας, αἰτινες ἀποτελοῦσι κηλῖδα διὰ τὸν νεώτερον πόλιτισμόν. Ἡ ἀγάρρευσις τοῦ Ῥωμαίου καθηγητοῦ, μεστὴ ἐμβριθῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς τρυφῆλης ἀγωγῆς τῶν νῦν γενεῶν, δύναται ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ἀποκλείσαν-

ὕψλων καὶ καταστροφῶν, πυρσῶν τινῶν ἔχουσιν ἀνάγκην καὶ φανῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς πρὸς φωτισμόν εἰς τὰς ἐθνικὰς ἡμῶν ἐνεργείας ὡς φαινῶν τινῶν δεόμεθα τῶν γνωμῶν καὶ ὑποθηκῶν τῶν ἡμετέρων προγόνων κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους, καθ' οὓς πολιτικὸν περικιούμεθα πόντον καὶ αὐτοῦ τοῦ Εὐξείνου δυσχειμερότερον. Τούτους λοιπὸν λάθιομεν κανόνα καὶ γνώμονα καὶ περὶ ἧς νῦν ἐνταῦθα ὁ λόγος ὑποθέσεως. Περικλῆς ὁ υἱὸς Περικλέους τοῦ πάνυ διαλεγόμενός ποτε τῷ Σωκράτει ἐρωτᾷ περὶ Ἀθηναίων. «Νῦν οὖν τί ἂν ποιοῦντες ἀναλάβοιεν τὴν ἀρχαίαν ἀρετὴν;» καὶ ὁ Σωκράτης ἀποκρίνεται· «οὐδὲν ἀπόκρυφον δοκεῖ μοι εἶναι ἀλλ' εἰ μὲν ἐξευρόντες τὰ τῶν προγόνων ἐπιτηδεύματα μηδὲν χειρὸν ἐκείνων ἐπιτηδεύοιεν οὐδὲν ἂν χείρους ἐκείνων γενέσθαι· εἰδὲ μὴ, τοὺς γε νῦν πρωτεύοντας μιμούμενοι καὶ τούτοις τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύοντες, ὁμοίως μὲν τοῖς αὐτοῖς χρώμενοι, οὐδὲν ἂν χείρους ἐκείνων εἶεν, εἰ δ' ἐπιμελέστερον καὶ βελτίους.» Αἱ γνώμαι αὗται ὀρθόταται εἰσι καὶ ἀναμφισβητήτους περιέχουσιν ἀληθείας. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ Δημοσθένειον, «Ἐξεστὶν ἡμῖν εὐδαίμοσι γενέσθαι οἰκείους χρωμένοις παραδείγμασιν οὐκ ἀλλοτρίοις.» Τί γὰρ ἄλλο οἰκειότερον τοῖς ἡμετέροις προγόνοις ἢ γυμναστικὴ, μεγίστην λαβούσα ἐπίδοσιν ὡς παιδαγωγικὴ, ὑγιεινὴ, θεραπευτικὴ, ἀγωνιστικὴ; Ἡ παιδαγωγικὴ γυμναστικὴ τῶν ἡμετέρων προγόνων εἰς τὴν πανσρμόνιον ἀσχολουμένην ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν τῶν μορίων τοῦ σώματος, ἐστοχάζετο τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος, ὡς τούτων ἐστοχάζοντο ἡ μουσικὴ καὶ τὰ γράμματα, μορφοῦντα καὶ διαπλάττοντα τὴν ψυχὴν. Τούτου ἕνεκα ἡ παιδαγωγικὴ

τας σχεδὸν ὁλοτελῶς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις ἐκ τοῦ συστήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπικυροῦσα τὰς πατριωτικὰς παραρμήσεις τοῦ ἡμετέρου Ἡρακλέους Βασίλιδου. Ὁ καθηγητῆς Πετσάλλης ἀπέδωκε κατὰ μέγα μέρος τὸ μεγαλεῖον τῆς παιδείας Ῥώμης εἰς τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῶν κανόνων τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς καὶ εἰς τὴν εὐρωστίαν τῶν σωμάτων καὶ ἠὲ γήθη νὰ καταστῇ ὑποχρεωτικὴ ἡ γυμναστικὴ καὶ παρὰ τοῖς μαθηταῖς καὶ παρὰ τοῖς στρατιώταις. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ καταπειθόντος τῆς ἀνάγκης προέβη εἰς ὀδυνηροτάτην στατιστικὴν ἔρευναν. Ἐκ τῶν 285,000, εἶπεν, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἀνὰ πᾶσαν τριετίαν τοὺς στρατευομένους, 49,000 ἀπορρίπτονται ἕνεκεν ὀργανικῶν νοσημάτων. Ἄφου ἀφαιρεθῶσι καὶ ἄλλαι πολλαὶ χιλιάδες δι' ἄλλους λόγους ἐξαιρέσεως, 195,000 θεωροῦνται ὡς ὑγιεῖς καὶ κατατάσσονται εἰς τὸν στρατόν. Ἀλλὰ ποῖα εἶναι ἡ ὑγεία τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐφήδων; Κατὰ τοὺς πίνακας τῶν νοσοκομείων, ἐπὶ χιλίων στρατιωτῶν 101 εἰσέρχονται κατ' ἔτος πάσχοντες εἰς τὸ νοσοκομεῖον, οἱ δὲ θάνατοι ὑπολογίζονται εἰς 12 ἐπὶ 1000! Ἐπειδὴ δὲ ὅ,τι συμβαίνει ἐν Ἰταλίᾳ, συμβαίνει περὶ τοῦ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης εὐλόγως ἀπεφάνθη ὁ σοφὸς καθηγητῆς ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην τῆς πολιτικῆς ἰατρικῆς τῶν ἀρχαίων. » (Ἐκ τῆς «Νέας Ἡμέρας».)

τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γυμναστική, οὐκ ἦν ἀπλή τις ἐμπειρία καὶ τριβή, ἀλλὰ μία τῶν καλῶν τεχνῶν, ἡ πρώτη μάλιστα αὐτῶν καὶ ἀρίστη, ἀπεργαζομένη θεῖα ἀγάλματα, οὐχὶ ξύλινα καὶ λίθινα, ἀλλὰ ζῶντα καὶ κινούμενα καὶ πρότυπα τοῦ κανόνος τοῦ Πολυκλείτου. Καὶ τοὶ πολλοὶ περὶ γυμναστικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔγραψαν, καὶ τινες αὐτῶν τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς ὑπέδειξαν χαρακτῆρα, ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἰδίως δεῖται πραγματείας πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἀγωγή τοῦ σώματος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν οὐ μόνον ἀπαραίτητος ἦν, ὡς ἡ ἀγωγή καὶ ἡ παιδείσις τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ συνεργάτις τῇ τελευταίᾳ, ἀποτυποῦσα οἶονεὶ ἐνσαρκουσα τὸ καλὸν καὶ τὸ πρέπον ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ σώματι ἐπὶ ἀπεργασίᾳ τοῦ παναρμονίου ἐκείνου καὶ τελείου ὄντος, ὃ καλὸν κάραθον ἐκάλουον, ἡ δὲ θεὰ αὐτοῦ καλλίστη καὶ ἐρασμιωτάτη ἦν κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα λέγοντα τὰ ἐξῆς ἐν τῷ Τιμῳ (σελ. 87—88): «πρὸς γὰρ ὑγίειας καὶ νόσου, ἀρετᾶς τε καὶ κακίας, οὐδεμία ζυμετρία καὶ ἀμετρία μείζων ἢ ψυχῆς αὐτῆς πρὸς σῶμα αὐτό· ὧν οὐδὲν σκοποῦμεν οὐδ' ἐννοοῦμεν, ὅτι ψυχὴν ἰσχυράν καὶ πάντη μεγάλην ἀσθενέστερον καὶ ἔλαττον εἶδος ὅταν ὀχῆ, καὶ ὅταν αὐτὸνναντίον ζυμπαγῆτον τούτῳ, οὐ καλὸν ὄλον τὸ ζῶον· τὸ δ' ἐναντίως ἔχον πάντων θεαμάτων τῷ δυναμένῳ καθορᾶν κάλλιστον καὶ ἐρασμιώτατον. . . . . Μία δὲ σωτηρία πρὸς ἄμφω μῆτε τὴν ψυχὴν ἄνευ σώματος κινεῖν μῆτε σῶμα ἄνευ ψυχῆς, ἵνα ἀμυνομένῳ γίγνησθον ἰσορροπία καὶ ὑγιῆ· τὸν δὲ μαθηματικὸν ἢ τινὰ ἄλλην σφόδρα μελέτην διανοίᾳ κατεργαζόμενον καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀποδοτέον κίνησιν, γυμναστικῶ προσομιλοῦντα, τὸν τε αὐτὸ σῶμα ἐπιμελῶς πλάττοντα τὰς τῆς ψυχῆς ἀποδοτέον κινήσεις, μουσικῇ καὶ πάσῃ φιλοσοφίᾳ προσχρόμενον, εἰ μέλλει δικαίως τις ἄμα μὲν καλὸς, ἄμα δὲ ἀγαθὸς ὀρθῶς κεκλήσασθαι.»

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ παιδαγωγικὴ γυμναστικὴ τῶν ἡμετέρων προγόνων, οἵτινες τὴν εὐδαιμονίαν τῶν πόλεων ἐκ τῆς ἰδρύσεως ἐν αὐταῖς γυμνασίῳ ἔκρινον, τὴν ἀμοιροῦσαν αὐτῶν ἄσημον χωρίον λογιζόμενοι. Τίνος δὲ τῶν νεωτέρων ἔθνων ἡ γυμναστικὴ εἰς τοσοῦτον προσελήλυθε τελειότητος; οὐδενὸς οὐδ' αὐτῶν τῶν Γερμανῶν· διότι οὐδενὸς ἔθνους ἡ γυμναστικὴ, τὸ σῶμα ἀσκοῦσα, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος στοχάζεται· τούτου μάρτυς ἡ πληθὺς τῶν κυφῶν, ὧν ἡ θεὰ πολλάκις οὐ μόνον τὴν συμπάθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μελαγχολίαν διεγείρει.

Παρ' ἡμῶν δὲ πῶς ἔχει ἡ ἀγωγή τοῦ σώματος; ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείσεως τῶν ἡμετέρων παιδῶν; οὐδαμῶς. Ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἐξηφάνισται τὸ ἀπαραίτητον τοῦτο τῆς παιδείσεως στοιχεῖον καὶ σὺν αὐτῷ συνεξέλιπεν ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ ἀπέπτη ἡ θάλλουσα ὑγίεια, ἡ

εὐεξία τοῦ σώματος, ἡ ἀνδρεία, πάντες δὲ ἀπέβημεν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦπτον λυμφατικοί, νευροπαθεῖς, ἐσκιατραφημένοι, μαλθακοί, φυγόπονοι, ἀνάλκιδες καὶ ἀπόλεμοι, οὔτε πρὸς τὸν ἀντίπαλον τολμῶντες ἀντιβλέπειν, οὔτε πρὸς τὰς ταλκωπώρας τοῦ σώματος καρτερικῶς ἀντέχειν, γηράσκοντες πρὸ τοῦ δέοντος χρόνου. Τὴν οἰκτράν δὲ κατάστασιν παρ' ἡμῶν τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς καὶ τὴν ὀλιγωρίαν, ἵνα μὴ εἶπω τὴν παντελῆ ἐγκατάλειψιν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων, δείκνυσι καὶ ἡ ἔλλειψις γυμναστικοῦ συλλόγου. Καὶ τοὶ τοσοῦτοι ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἰδρύθησαν παρ' ἡμῶν οὐλλογοί, οὐδεὶς ὅμως συνέστη γυμναστικὸς, οὐδ' ἀπόπειρά τις πρὸς σύστασιν που ἐγένετο, οἱ δὲ γυμνασταὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἐν τοῖς δακτύλοις μετροῦνται, ὅτε ἐν γερμανίᾳ ἐν τοῖς συνεδρίοις μόνον τῶν γυμναστικῶν συλλόγων συνέρχονται συνήθως οἰκοσκησχιλίοι καὶ ἐπίκεινται γυμνασταὶ, διότι ἡ γυμναστικὴ ἀπέβη ἐν Πρωσσίᾳ μάλιστα, μετὰ τὴν ἐν Ἰένῃ καταστροφὴν, ἐν τῶν πρώτων καὶ κυριωτάτων ὀργάνων τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀναρρώσεως, καὶ τοσοῦτον κῆδοκλήμησε καὶ εἰσεχώρησεν εἰς τὰ ἦθη τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ὥστε ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ ὁ στρατάρχης Μόλτκε τὴν ὑπεροχὴν καὶ καρτερικὴν ἀνδρείαν τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν ἐν τῷ γαλλο-γερμανικῷ πολέμῳ εἰς ταύτας ἀπέδωκαν τὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος καὶ τὰς γυμναστικὰς ἐξεις.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ Ἀναχάρσιδι (24—25) τὰ ἐκ τῆς γυμναστικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καλὰ περιγράφων κηρύσσει αὐτὴν προπαιδείαν τινὰ τῶν πολεμικῶν ἔργων κατ' εὐθὺς εἰς ταῦτα φέρουσαν· «δυσπαθέστερα γὰρ καὶ καρτερικώτερα, λέγει ὁ Σόλων πρὸς τὸν Ἀναχάρσιν, τὰ σώματα γίγνηνται τοῖς νέοις διακονούμενα· ἕτερον δὲ οὐδὲ αὐτὸ μικρὸν ἐμπειροὶ γὰρ ἤδη ἐκ τούτου καθίστανται, εἴποτε ἀφίκοιντο εἰς χρεῖαν τῶν μαθημάτων τούτων ἐν ὅπλοις· δῆλον γὰρ ὅτι καὶ πολεμῶ ἀνδρὶ ὁ τοιοῦτος συμπλακεῖς καταρρίψει τε θάττον ὑποσκελίσας καὶ καταπεσῶν εἴσεται ὡς ῥᾶστα ἐξκνίστασθαι. Πάντα γὰρ ταῦτα, ὦ Ἀναχάρσι, ἐπ' ἐκείνον τὸν ἀγῶνα ποριζόμεθα τὸν ἐν τοῖς ὅπλοις, καὶ ἡγούμεθα πολὺ ἀμείνοσι χρήσασθαι τοῖς οὕτως ἀσκηθεῖσιν, ἐπειδὴν πρότερον αὐτῶν γυμνὰ τὰ σώματα καταμαλάξαντες καὶ διαπονήσαντες ἐβρωμενέστερα καὶ ἀλκιμώτερα ἐξερχασόμεθα καὶ κοῦφα καὶ εὔτονα καὶ τὰ αὐτὰ βραδέα τοῖς ἀνταγωνισταῖς. Ἔννοοεῖς γὰρ, οἴμει, τὸ μετὰ τοῦτο, οἷους εἰκὸς σὺν ὅπλοις ἔσεσθαι καὶ τοὺς γυμνοὺς ἀν' φόβον τοῖς δυσμετέσιν ἐμποιήσαντας, οὐ πολυσαρκίαν ἀργὸν καὶ λευκὴν ἢ ἀσαρκίαν μετὰ ὠχρότητος ἐπιδεικνυμένους οἷα γυναικῶν σώματα ὑπὸ σκιᾷ μεμαρμασμένα τρέμοντα ἰδρωτὶ τε πολλῷ εὐθὺς ῥεόμενα καὶ ἀσθμαίνοντα ὑπὸ τῷ κρᾶνσι, καὶ μάλιστα ἦν καὶ ὁ ἥλιος

ὡσπερ νῦν τὸ μεσημβρινὸν ἐπιφλέγη· οἷς τί ἂν τις χρήσαιτο διψῶσι καὶ τὸν κοινορτὸν οὐκ ἀνεχομένοις καὶ εἰ αἷμα ἴδοιεν, εὐθὺς ταραττομένοις καὶ προκποθνήσκουσι πρὶν ἐντὸς βέλου; γενέσθαι καὶ εἰς χεῖρας ἔλθειν τοῖς πολέμοις; Οὗτοι δὲ ἡμῖν ὑπέφυθροι εἰς τὸ μελάντερον ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρωσμένοι καὶ ἀρρῆνωποι, πολὺ τὸ ἔμφυχρον καὶ θερμὸν, καὶ ἀνδρῶδες ἐπιφαίνοντες, τοσαύτης εὐεξίας ἀπολαύοντες, οὔτε ρικνοὶ καὶ κατεσκληρότερες οὔτε περιπληθεῖς εἰς βάρος, ἀλλὰ εἰς τὸ σύμμετρον περιγεγραμμένοι, τὸ μὲν ἀχρεῖον τῶν σαρκῶν καὶ περιττὸν τοῖς ἰδρώσιν ἐξαναλωκότες, ὃ δὲ ἰσχὺν καὶ τόνον παρεῖχεν ἀμιγῆς τοῦ φύλου περιλειμμένον ἐφῶμένως φυλάττοντες . . . . οὐ τοίνυν οὐδὲ νόσος οὐδὲ κάματος εἰς τοιοῦτο σῶμα ἐμπεσόντα ῥαδίως ἐλέγξειεν ἂν οὐδ' ἐπικρατήσειεν εὐμαρῶς· τὰ ἔνδοθεν γὰρ εὖ παρεσκευάσται αὐτῷ καὶ τὰ ἔξω μάλ' ἀκαρτερώς πέφρακται πρὸς αὐτὰ, ὡς μὴ παριέναι εἰς τὸ εἶσω μηδὲ παραδέχεσθαι μήτε ἡλίον αὐτὸν μήτε κρύος ἐπὶ λύμη τοῦ σώματος· πρὸς τε τὸ ἐνδιδὸν ἐν τοῖς πόνοις πολὺ τὸ θερμὸν τὸ ἔνδοθεν ἐπιρρέον ἅτε ἐκ πολλοῦ παρεσκευασμένον καὶ εἰς τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν ἀποκαίμενον, ἀναπληροῖ εὐθὺς ἐπάρδον τῆ ἀκμῆ καὶ ἀκαμάτους ἐπὶ πλείστον παρέχεται· τὸ γὰρ προπονῆσαι πολλὰ καὶ προκαμῆν οὐκ ἀνάλωσιν τῆς ἰσχύος, ἀλλ' ἐπίδοσιν ἐργάζεται καὶ ἀναρρίπιζομένη πλείων γίγνεται.»

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων εἴπερ ποτε νῦν παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς δημοσίας γυμναστικῆς, διότι πανταχοῦ εἰσῆχθησαν καὶ ἀποτελοῦσι μέρος θεμελιώδες τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς παιδεύσεως τῶν παίδων καὶ ἀπαρκίτητον στοιχεῖον τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μόλις συστάσα βουλγαρικὴ ἡγεμονία εἰς ἴδρυσιν προέβη γυμναστικῶν ἐταιριῶν, αἵτινες καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ἐπεξετάθησαν Ῥωμυλίαν καὶ τὴν τῶν ὅπλων ἀσκήσιν μετὰ τῶν ἄλλων σωματικῶν ἀσκήσεων διδάσκουσαι. Ἄν δ' ἡμεῖς καὶ τοῦ λοιποῦ τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων ὀλιγορῶμεν, ὡς μέχρι τοῦδε ἐπράξαμεν μαλθακῶς ζῶντες ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἀβροδιαίτως, πῶς ἀντιπαραταξόμεθα, ἢ πῶς ἀνθέξομεν πρὸς τοιούτους ἀντιπάλους, ὅταν τῆς πρώτης εὐκαιρίας ἐπιτυχόντες ὄρεχθῶσι τῆς ἡμετέρας κληρονομίας, τῶν γειτνιαζουσῶν αὐτοῖς χωρῶν, καὶ ἐφορμήσωσι πρὸς βίαιαν αὐτῶν κατάληψιν, καλῶς ἐξησκημένοι πρὸς ἀγυμνάστους ἡμᾶς, ἔχοντες ἄλλως τε τὰ σώματα εὐρωσττότερα τῶν ἡμετέρων καὶ δυσπαθέστερα, ἅτε ἐν ἀγροῖς καὶ ἐν ὑπαίθρῳ ζῶντες καὶ ταῖς σωματικαῖς κακουχίαις εἰθισμένοι, ἡμῶν ὑπὸ τὰς σκιὰς τῶν πόλεων καὶ ἐν τρυφαῖς διαιτωμένων; Ἐπελαθόμεθα ἄρα γε, ὅτι αἰ γῶραι, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄλλα, κείνται ἄθλα τοῖς παροῦσι καὶ

καρτερικῶς ἀγωνιζομένοις; πότε πρὸς Θεοῦ παυσόμεθα ἐλπίζοντες, ὅτι ἄλλοι ποιήσουσιν ἡμᾶς μεγάλους, ἡμῶν αὐτῶν οὐδὲν πραττόντων τῶν δεόντων; ἢ τίς ἄλλος ἔσται φυσικὸς σύμμαχος καὶ ἀρωγὸς ταῖς κινδυνευούσαις τῶν ἡμετέρων χωρῶν; τίς τοὺς ἐκ τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας προερχομένους πλούτους φυλάξει ἀσφαλεῖς καὶ ἀκεραίους; ἢ εἰς τί χρησιμεύσουσιν, ὅταν ὑγιῶν στερώμεθα καὶ ἐξησκημένων σωμάτων καὶ βραχιόνων στιβαρῶν πρὸς ἀσφαλῆ αὐτῶν φύλαξιν; Ἡ ὑγεία λοιπὸν, ἡ εὐεξία καὶ ἡ εὐρωστία τῶν σωμάτων τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων λογιζέσθαι ὁ ἐθνικώτατος καὶ πολυτιμώτατος πλοῦτος, διότι οὗτος καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους διασώζει πλούτους, τοὺς ἐκ τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας προερχομένους.

Διὸ ἀνάγκη, ἵνα ἡ ἀγωγή καὶ ἡ ἀσκήσις τοῦ σώματος καταστῶσι καὶ αὐθις ἀπαρκίτητον τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου στοιχεῖον καὶ οὐ μόνον εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν εἰσαχθῶσιν ἐκατέρου τῶν φύλων σχολεῖα καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ γυμνάσια, ἀλλὰ καὶ ἐκάστη τῶν πόλεων κτίσῃ καὶ συντηρῇ γυμνάσιον δημοσίον πρὸς ἐξάσκησιν τῶν ἐν ἡλικίᾳ.

Ἄλλὰ ποῦ οἱ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖοι γυμνασταὶ καὶ γυμναστικοὶ ἄνδρες, οἱ κάτοχοι δηλονότι τῶν ἀπαιτουμένων θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν γνώσεων τῆς γυμναστικῆς καὶ διδάσκαλοι αὐτῆς; Ἐξ οὗ χρόνου τὴν ἐμὴν ἐναίσιμον διατριβὴν περὶ τῆς γυμναστικῆς τῶν ἀρχαίων *E. L. H. H. H.* συνέγραψα (τῷ 1858), πολλάκις, εἰς ἄλλων συλλόγων φιλολογικῶν καὶ φιλεκπαιδευτικῶν ἰδρυσιν ἀσχολούμενος, καὶ περὶ ἰδρύσεως ἐσκεψάμην γυμναστικοῦ συλλόγου πρὸς κατάρτισιν τῶν ἀναγαλίων τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει γυμναστῶν καὶ γυμναστικῶν· ἀλλ' ἀνέβαλον τὴν ἀπόπειραν τῆς ἰδρύσεως, τὸν ἀρμόδιον περιμένων καιρὸν. Νῦν εὐτυχῶς ὁ καιρὸς οὗτος παρέστη, διότι ἡ ἔλλειψις τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων ἐγένετο τοῖς ἡμετέροις ἐπαισητοτάτη καὶ ἤδη εἰσῆχθη ἡ γυμναστικὴ εἰς τινὰ διδασκαλεῖα. Νομίζω δὲ ὅτι μεγίστη καταλογισθήσεται τῷ πρώτῳ συνεδρίῳ τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων ὑπηρεσία πρὸς τὸ ἔθνος, ἂν ἀναλαμβάνον τὴν ἀρχιβουλίαν φροντίσῃ περὶ ἰδρύσεως ἐν Ἀθήναις γυμναστικοῦ συλλόγου, οὗ σκοπὸς ἔσται ἡ ἀνάστασις τῆς παρ' ἡμῖν ἀποσβεσθείσης καὶ ὅλως ἐκλιπούσης ἀγωγῆς καὶ ἀσκήσεως τοῦ σώματος, ἡ ἀναζωογόνησις τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς χάριν τῆς υἰγείας τῶν πολιτῶν δημοσίας γυμναστικῆς, τῆς μὲν ἐν τοῖς σχολείοις, τῆς δὲ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ κωμοπόλεσι, γυμνασίων ἀνεγειρομένων, ὡς ἐπραττον οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἠγαύμενοι δικαίως τὴν υἰγείαν τοῦ σώματος συντελεστικωτάτην εἶναι εἰς τὴν τῆς ψυχῆς εὐεξίαν. «Οἱ πατέρες, λέγει ὁ Πλάτων ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ, τοὺς υἱοὺς αὐτῶν εἰς

παιδοτροφῶν πέμπουσιν, ἵνα τὰ σώματα βελτίω ἔχοντες ὑπηρετώσῃ τῇ διανοίᾳ χρηστῇ οὐσῇ καὶ μὴ ἀναγκάζωνται ἀποδειλιᾶν διὰ τὴν πονηρίαν τῶν σωμάτων καὶ ἐν τοῖς πολέμοις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσι».

Πίσσα δὲ τελεσιουργὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου φαίνονται ἡμῖν μάλιστα τὰ ἑξῆς.

α.) Ἡ Ἰδρυσις ἐν Ἀθήναις κεντρικοῦ γυμνασίου εἰς τρία διηρημένου μέρη, ὧν τὸ κυριώτερον χρησιμεύει ὡς διδασκαλεῖον τῆς γυμναστικῆς πρὸς κατάρτισιν τῶν ἀναγκαίων τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει γυμναστῶν καὶ γυμναστικῶν ἀνδρῶν, ἧτοι διδασκάλων τῆς γυμναστικῆς· τὰ δὲ ἕτερα δύο ὡς γυμνάσια πρὸς σωματικὴν ἀσκήσιν ἐκατέρου τῶν φύλων. Τὸ κεντρικὸν τοῦτο γυμνάσιον ὑπερτέραν ἔχει ἀποστολὴν τῶν περιωνύμων ἐκείνων γυμνασίων τῶν ἀρχαίων χρόνων, τοῦ Κυνοσάργου, τοῦ Λυκείου, τῆς Ἀκαδημίας· διότι ταῦτα μὲν ἦσαν ἐργαστήρια τῆς σωματικῆς διαπλάσεως τῶν Ἀθηναίων μόνων, τοῦ δὲ κεντρικοῦ γυμνασίου ἡ ἀποστολὴ πανελληνίως, ἡ κατάρτισις γυμναστῶν καὶ γυμναστικῶν πρὸς σωματικὴν ἀσκήσιν τῶν ἀπανταχοῦ ἑλλήνων καὶ ἑλληνίδων. Τούτου ἕνεκα μακάριος ἔσται καὶ τρισμακάριος ὁ βαθύπλουτος ἐκεῖνος ὁμογενῆς, ὁ ἀναδεξόμενος ἰδρυτῆς γενέσθαι τοῦ κεντρικοῦ γυμνασίου.

β.) Ἡ Ἰδρυσις γυμνασίων διμερῶν ἐν ταῖς πόλεσι πρὸς τὸν αὐτὸν τοῦτον σκοπὸν.

γ.) Ἡ Ἰδρυσις ἐν τοῖς διδασκαλείοις γυμνασίων πρὸς διδασκαλίαν τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν γνώσεων τῆς γυμναστικῆς.

δ.) Ἡ Ἰδρυσις γυμναστηρίων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, τοῖς ἑλληνοῖς καὶ τοῖς γυμνασίοις καὶ ἡ πρόσληψις τακτικῶν γυμναστῶν ἐπὶ ἀγωγῇ καὶ ἀσκήσει τῶν σωματικῶν δυνάμεων τῶν ἐκπαιδευομένων συμφῶνως τῇ ἡλικίᾳ, τῇ κράσει καὶ τῷ φύλῳ αὐτῶν, ἐλαφροτέρων αἰεὶ οὐσῶν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων τοῦ γυναικείου φύλου.

Ὁ γυμναστής τῶν δημοτικῶν σχολείων ἔσται, ὅταν δυνατὸν ᾖ, καὶ διδάσκαλος τῆς ἰχνογραφίας ἢ τῆς μουσικῆς τῆς φωνητικῆς, μάλιστα διὰ τε οἰκονομίαν καὶ δι' οὐς λόγους παραγγέλλει ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ τὴν ἀνάμειξιν τῆς μουσικῆς μετὰ τῆς γυμναστικῆς· «οἱ μὲν γυμναστικῇ, φησὶν, ἀκράτῳ χρασόμενοι ἀγριώτεροι τοῦ δέοντος ἀπυθαίνουσιν, οἱ δὲ μουσικῇ μαλακώτεροι αὐ γίνονται, ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς . . . Τὸν κάλλιστ' ἄρα μουσικῇ γυμναστικὴν κεραυνόντα καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέροντα, τοῦτον ὀρθότατ' ἀν φαίμεν εἶναι τέλος μουσικώτατον καὶ εὐαρμωστότατον· πολὺ μάλλον ἢ τὸν τὰς χορδὰς ἀλλήλαις ξυνοιστάντα».

Οἱ γερμανοὶ καὶ κατὰ τοῦτο μιμηταὶ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων ἐγένοντο, τοὺς γυμναστάς αὐτῶν καταρτίζοντες καὶ μουσικοὺς.

Ἐκαστος δὲ δῆμος φροντίζετω περὶ προσλήψεως ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ἀξίου γυμναστοῦ, ὡς εὐφείλει φροντίζειν περὶ ἀγαθοῦ διδασκάλου· διότι ἐπὶ τῇ ἀγωγῇ τῶν παίδων ἡ σπουδαιότης τῆς γυμναστικῆς οὐκ ἐλάσσων θεωρητέα τῆς τοῦ διδασκάλου· ἀν δὲ εἰς δῆμος μὴ ἐπαρκῆ, προσλαμβάνετω καὶ ἄλλους βοηθοὺς, ὃ δὲ γυμναστής ἐπισκεπτέσθω καθ' ἐβδομάδα περιοδικῶς τὰ χωρία, ὅπου τὰ σχολεῖα εἰσιν· οἱ μαθηταὶ λαμβανέτωσαν καὶ ἀποφοιτητήριον τῶν γυμναστῶν πρὸς ἐνδειξιν, ὅτι καὶ εἰς τὰς σωματικὰς ἀσχολήθουσιν ἀσκήσεις καὶ ἔχουσιν ὑγιᾶς τὸ σῶμα.

Σπουδαῖοι βεβαίως γυμνασταὶ καὶ ἀξιοὶ ἔσονται οἱ τρόφιμοι τοῦ ἐν Ἀθήναις κεντρικοῦ γυμνασίου. Διὸ ἡ Ἰδρυσις αὐτοῦ καὶ εὕρεσις τῶν ἀρμοδίων διδασκάλων καὶ ἡ ὕσον τάχιον τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἕναρξίς ἔσονται τὸ πρῶτον καὶ κυριώτατον μέλημα τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου· ὅτι δὲ οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀποφοιτήσοντες γυμνασταὶ καὶ γυμναστικοὶ εὐδοκιμήσουσιν ἀνά πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν καὶ περιζήτητοι ἔσονται ὡς γυμνασταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς γυμναστικῆς οὐ μόνον ἐν ταῖς τῶν ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν συνοίκων ἐθνῶν, τῶν Ἀρμενίων καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν, τεκμαίρομαι ἐκ τῆς εὐδοκίμησεως τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Κωνσταντινουπόλεως νεωστὶ συσταθέντος ἑλληνικοῦ γυμναστηρίου ὑπὸ Στάγκαλη, εἰς ὃ ἡμέτεροὶ τε φοιτῶσι καὶ Ἀρμενίων καὶ ἐπιφανῶν Ὀθωμανῶν παῖδες καὶ Εὐρωπαίων. Ἀλλὰ πρὸς Ἰδρυσιν τοῦ κεντρικοῦ γυμνασίου ὁ γυμναστικὸς σύλλογος, Ἀδριανοῦ τινος δέεται ἢ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἢ Ἀττάλου ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου. Τίς ὅμως ἀρνηθήσεται ὅτι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τοιοῦτοι διαπρέπουσι μεγαλόδωροι ἄνδρες ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει; οὐκ ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μαρτύρια ἀψευδῆ τοσαύτας μεγαλοπρεπεστάτας οἰκοδομὰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν Σιναίαν Ἀκαδημίαν, τὸ Ἀστεροσκοπεῖον, τὸ Ἀρσάκειον, τὰ Ὀλύμπια, τὸ Πολυτεχνεῖον, τὸ Μουσεῖον, τὸ Βαρβάκειον; Ὡστε οὐκ ἔστι πολλῆς ζητήσεως ἀνάγκη ὅπως εὕρεθῇ ὁ μεγαλόδωρος ἰδρυτῆς τοῦ κεντρικοῦ γυμνασίου.

Τούτου ἰδρυθέντος ἐν ἰδίῳ προγράμματι ὀρισθήσονται τὰ διδασκόμενα μαθήματα, ἐν οἷς, ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, ἀπαραίτητα ἔσονται ἡ ἰχνογραφία, ἡ μουσικὴ, ἡ ἀνατομία καὶ ἡ φυσιολογία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος· μαθηταὶ δὲ διδασκόμενοι ἐν αὐτῷ ἔσονται α.) οἱ ὑπότροφοι τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ κεντρικοῦ γυμνασίου, ὅσους ἀν ὀρίσῃ, λαμβανόμενοι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας· β.) εἰς ἢ καὶ πλείονες ὑπότροφοι

ἐκάστου συλλόγου ἢ πόλεως κατὰ τοὺς πόρους αὐτῶν. Γίνονται δεκτοὶ καὶ ἰδιοσυντήρητοι ἢ ἐξωτερικοὶ μαθηταὶ φέροντες, ὡς καὶ πάντες οἱ ἄλλοι, ἀποφοιτητήριον ἐλληνικοῦ σχολείου.

Οἱ ὑπότροφοι μετὰ τὸ πέρασ τῶν γυμναστικῶν αὐτῶν σπουδῶν ὑποχρεοῦνται, ἵνα ἐπὶ τριετίαν διευθύνωσι τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις τῶν ἐκπαιδευομένων ἐν τοῖς σχολείοις ἢ ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἢ τὰς τῶν πολιτῶν ἐν τοῖς δημοσίοις τῶν πόλεων γυμνασίοις, λαμβάνοντες τὸν ἀνάλογον μισθόν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ κεντρικοῦ γυμνασίου, τοῦ φυτωρίου τούτου ἐξ οὗ οἱ γυμνασταὶ καὶ οἱ γυμναστικοὶ ἄνδρες βλαστήσουσι τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Μέλη δὲ τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου ἔσονται ὅσοι ἐν Ἀθήναις ἢ ἀλλαχοῦ τῆ αἰτήσῃ αὐτῶν ἀναγράφονται ἐν τῷ μητρώῳ καὶ τελοῦσιν ἐτησίως δέκα φράγκα.

Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον, ἢ διευθύνουσα ἀρχὴ τοῦ συλλόγου καὶ τοῦ κεντρικοῦ γυμνασίου, σύγκριται ὡς εἴθισται, ἐξ ἑνὸς προέδρου, δύο ἀντιπροέδρων, δύο γραμματέων, ἑνὸς ταμίου καὶ ἐξ συμβούλων, καὶ συνέρχεται τακτικῶς καὶ ἄπαξ τοῦ μηνός, καὶ ἐκτάκτως ὡσάκις ἂν προσκληθῆ ὑπὸ τοῦ προέδρου.

Ὁ γυμναστικὸς σύλλογος ἐρίζει διαρκεῖς ἐπιτροπὰς ἐν ταῖς κυριωτέραις πόλεσι τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τοῦ ἔθνομαινικοῦ κράτους, ὧν μέλημα καὶ ἔργον ἔσται ἡ ἐγγραφή μελῶν, ἡ συλλογὴ χρημάτων, ἡ διάδοσις τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων καὶ ἡ ἐξεύρεσις ἐπαρκῶν πόρων πρὸς ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν γυμνασίων ἐν αἷς οἴκουσι πόλεσιν.

Ὁ γυμναστικὸς σύλλογος τίθησι βραβεῖα πρὸς συγγραφὴν καταλλήλων βιβλίων περὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἢ τῆς δημοσίας γυμναστικῆς, ἢ περὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων τῶν διδασκομένων ἐν τῷ κεντρικῷ γυμνασίῳ, χορηγεῖ ἀμοιβὰς εἰς ἐξόχους γυμναστάς καὶ γυμναστικοὺς ἄνδρας καὶ κηρύττει εὐεργέτας τοὺς ἐξόχως συντελέσαντας ἢ συντελοῦντας εἰς τὴν πρόοδον καὶ διάδοσιν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος, συνέρχεται δὲ ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν γενικῇ συνεδριάσει κατ' ἡμέραν τελεῖ τὴν ἐπέτειον τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ἑορτήν, ὅτε ἀναγινώσκονται αἱ ἐκθέσεις καὶ κηρύττονται τὰ βραβεῖα καὶ οἱ εὐεργέται.

Ὁ γυμναστικὸς σύλλογος συγκαλεῖ συνέδριον τῶν ἀπανταχοῦ ἐλλήνων γυμναστῶν καὶ γυμναστικῶν κατὰ τετραετίαν μὲν ἐν Ἀθήναις, κατ' ἄν χρόνον γίνεται ἡ ἐκθεσις τῶν Ὀλυμπίων καὶ τελοῦνται οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, κατὰ διετίαν δὲ ἐν ἡ πόλει καὶ κατ' ἄν χρόνον συνέρχεται τὸ τῶν

ἐλληνικῶν συλλόγων συνέδριον, κατ' ἔτος δὲ ἐπαρχιακῶς συγκαλεῖ συνέδρους τῶν γυμναστῶν καὶ διδασκάλων τῆς γυμναστικῆς τῆ ἐπιμελείᾳ καὶ φροντίδι τῶν ἐν ταῖς πόλεσι διερχῶν αὐτοῦ ἐπιτρόπων,

Τοιαῦτα κατ' ἡμᾶς τὰ περὶ ἰδρύσεως, περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ἐκτελέσεως τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου.

Τελευτῶν τὸν λόγον εὐχομαι θερμῶς, ἵνα ἡ ἀναγέννησις τῆς ἐθνικῆς γυμναστικῆς, παιδαγωγικῆς τε καὶ δημοσίας, ἐπιβρώνουσα τὰ σώματα καὶ καρτερικὰ καθιστώσα αὐτὰ καὶ δυσπαθῆ, νέαν ἐμφυσήσῃ εἰς τὰ ἀπανταχοῦ διεσπαρμένα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους μέλη ζωὴν καὶ ἀνδρείαν καὶ γενναῖον φρόνημα παρασκευάζουσα προμάχους τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ ἰσχυροὺς βραχίονας πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ, ἐν αἷς ἐπαρχίαις πάσχει καὶ κατατρέχεται.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 18ῃ Μαρτίου 1879.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου
καὶ τοῦ Ἑπειρωτικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ

ΠΡΟΚΛΗΣ ΒΑΣΙΛΑΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑ ΛΕΟΝΤΟΣ.

Εἰς μάτην εἶχε τιμήσει τῷ 338 π. χ. ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων διὰ χρυσοῦ στεφάνου τὸν Δημοσθένην. Εἰς μάτην δὲ φιλόπατρις ρήτωρ, ἀφ' οὗ εἶχεν ἐμπνεύσει τὸ προσηκόν θάρρος εἰς τοὺς συμπολίτας καὶ εἶχε κατορθώσει τὴν σύμπραξιν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Φιλίππου, ἐπέγραψεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του τὸ εὐοιώνιστον ἐκεῖνο ἀγαθὴ τύχη. Ἡ τύχη δὲν ὑπῆρξεν ἀγαθὴ καὶ εὐνοῦς εἰς τοὺς παρὰ τὴν Χαϊρώνειαν ἀγωνισθέντας τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα. Τριάκοντα χιλιάδες πεζῶν καὶ ὑπερδισχίλιοι ἵππεις ἀπετέλουν τὸν στρατὸν τοῦ Φιλίππου ὅστις εἰσδραμῶν εἰς Βοιωτίαν εἶχεν ἀναγκάσει τὴν συμμαχικὴν στρατιάν τῶν Ἑλλήνων νάφῃσῃ τὰ στενὰ τὰ ἄγοντα ἐκ τῆς Φωκίδος εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἀλλ' οἱ ἀποτελοῦντες τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων τὰς φάλαγγας ἦσαν ἄνδρες οὓς εἶχεν ἐξασκήσει καὶ ἀποτραχύνει ὁ μακρὸς κατὰ τὴν Θράκην πόλεμος. Οἱ δὲ ἀγωνισθέντες κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ τῆς ἀγρίας φύσεως ἐν ταῖς στενοπορίαις τοῦ Αἰῶλου καὶ παρὰ τὰς ὄχθας ποταμῶν ὀρητικῶν καὶ πλησίον δασῶν ὑλομανούντων παρετάσσοντο θαρρα-

λέοι ἐν ταῖς εὐκράτοις τῆς Βοιωτίας πεδιάσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐνθαφ-
 ρυνομένοι· μάλιστα ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἐμπνεύσεως τὸν βασιλέα, ὅτι μί-
 νικη κραταῖα κατὰ τῶν ἠνωμένων δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο νὰ
 ἐξασφαλίσῃ τέλος αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τῆς φιλελευθέρας ἐκείνης χώρας.
 Παρὰ δὲ τὸ πλευρὸν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἔμελλε νὰ γωνισθῇ ἐπ' ἀγα-
 θαῖς ἐλπίσιν ὁ νεκρὸς αὐτοῦ γόνος καὶ νὰ φανῇ νικῶν μετὰ τοῦ πατρὸς ὁ
 Ἀλέξανδρος. Γενναῖοι δὲ στρατηγοὶ καὶ δεδοκιμασμένοι διηύθυνον τὰς τά-
 ξεις τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ. Ἀπέναντι δὲ αὐτῶν ἐτάσσετο Ἰση μὲν τὸ
 πλῆθος, ἴσως δὲ καὶ πολυπληθεστέρα, ἀλλὰ οὐχὶ καὶ ἰσόπαλος ἡ στρα-
 τία τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐμπνέουσα τὰς τάξεις αὐτῶν ἰδέα ἦτο βεβαίως
 ὑπερτέρα τῆς ἐξωθούσης εἰς μάχην τοὺς Μακεδόνας, διότι ἔμελλον νὰ γω-
 νισθῶσιν οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ἐνὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῶν
 ἰδίων πόλεων. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων δὲν ἰσοδυνα-
 μεῖ ἡ περὶ τὸν πόλεμον ἐμπειρία αὐτῶν. Πολῖται ὄντως πόλεων ἕως τῆς
 χθρῆς ἔτι ἀντιμαχομένων ἀλλήλαις, δὲν εἶχον σύστημα ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ
 πολεμεῖν, δὲν εἶχον τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνεργείας, δὲν εἶχον τὴν ἐννοιαν τῆς
 ἐν τῇ πράξει ἀπαιτουμένης ἐνότητος. Πρὸς τὸν συμπαγῆ κολοσσὸν τῆς
 ἀριστα συντεταγμένης ἐνιαίας δυνάμεως τοῦ Φιλίππου, ἐξησκημένης ὡς
 ἀριστα, ὀπλισμένης δὲ καλλίτερον τῶν Ἑλλήνων καὶ διοικουμένης ὑπὸ
 στρατηγῶν ἀξιολόγων, ἀντετάσσοντο οἱ χαλαρῶς πρὸς ἀλλήλους συνδεδε-
 μένοι μικροὶ στρατοὶ τῶν αὐτονόμων Ἑλληνίδων πόλεων, ἡγεμόνας ἔχον-
 τες μετρίους. Ἄν ἤρκει μόνη ἡ φιλοπατρία, μόνος δὲ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας
 ἐνθουσιασμός, μόνον τὸ ἀπελπι θάρρος, ἵνα συνεπαγάγῃ τὴν νίκην, οἱ
 ἐν Χαιρωνείᾳ ἀγωνισθέντες τῇ ἐβδόμῃ τοῦ Μεταγειτωνίου τοῦ τρίτου
 αἰῶτος τῆς ἑκατοστῆς δεκάτης Ὀλυμπιάδος (1 Σεπτεμβρίου; τοῦ 338
 π. Χ.) ἤθελον βεβαίως νικήσῃ τὴν περιφανεστάτην τῶν νικῶν. Ἀλλὰ δὲν
 ἐπῆρκεσαν ταῦτα καὶ μετ' ἀγῶνα πεισματιώδη ἡ ἑλληνικὴ στρατιὰ ἠτ-
 τήθη καὶ ὁ εὐεϊδῆς διάδοχος τοῦ θρόνου τῶν Μακεδόνων νικητῆς διήλαυσε
 σειρὰς ὄλας πτωμάτων ἵνα συναντήσῃ νικῶντα ἤδη εἰς τοῦ ἑτέρου κέ-
 ρως καὶ τὸν πατέρα. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐκδιώξωσιν οἱ Ἕλληνες τὸν ἐχθρὸν μέγα
 Μακεδονίας, ὡς θαρρῶν παρεκελεύετο τοὺς συμμαχομένους ὁ Ἀθηναῖος
 στρατηγὸς Στρατοκλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης
 χιλίους ἐντίμους νεκροὺς ἐκ τῶν ἑαυτῶν πολιτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ νεκροὶ τῶν
 Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πολλῶ εὐτυχέστεροι τῶν συλληφθέν-
 των ὡς αἰχμαλώτων, πολλῶ μακαριώτεροι τῶν ἐπιζησάντων, αἵτινες
 ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν. Οὕτω δὲ μάτην ἔπεσον οἱ πολῖται
 τῶν Ἀθηναίων, μάτην ἠγωνισθῆ ὁ εὐπόλεμος τῶν Θεσάλων ἱερὸς λόχος,

μάτην ἐπολέμησαν οἱ εὐδρομοὶ Βοιωτοὶ ἵππεις, μάτην ἐπάλασεν ἡ φι-
 ἑλλην στρατιὰ τῶν ἄλλων συμάχων κατὰ τῆς μακρᾶς σαρίσσης τῶν
 μακεδονικῶν φαλάγγων. Διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ νίκης ὁ Φίλιππος ἔθαψε τὴν
 ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ χρόνον βραχὺν ἀνηγορεύετο ἐν Κορίνθῳ
 στρατηγὸς αὐτοκράτωρ.

Ἄλλ' ἢ ἤττα τῶν Ἑλλήνων δὲν συνεπέφερε τὴν αὐτὴν εἰς ἀπαντας
 ζημίαν. Τὰς Ἀθήνας ἐφοβείτο ἀκόμη ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, μάλι-
 στα διότι ἔζη ἐν αὐταῖς ὁ Δημοσθένης ἐκεῖνος, ὅστις ἦτο δι' αὐτὸν φο-
 βερὸν μορμολύκειον· διὰ τοῦτο δὲ ὅτε μετὰ τὴν νίκην ἐξαλλος ὑπὸ τῆς
 ὑπεροψίας καὶ τῆς χάρας ἐν μέσῳ τῶν νεκρῶν ἐκώμαζε μεθῶν, ἐκείνον
 ἐνεθυμήθη ἐν τῇ παροιμίᾳ τοῦ καὶ ἔψηλε δίκην ἐπινικίου, διαίρων εἰς ἱαμ-
 βικοὺς πόδας καὶ ὑποκρούων, τὴν ἀρχὴν τοῦ δημοσθενικοῦ ψηφίσματος
Δημοσθένης Δημοσθένους Παιαγίους.¹ Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτου, ὅτι δὲν
 ἠδύνατο ἔτι νὰ θεωρήσῃ τετελεσμένον τὸν μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα, ἡ
 ἐκδίκησις κατὰ τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ὑπεράγαν
 σκληρά. Ὁ παιδεύσας τὸν ἴδιον υἱὸν διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἠδύνατο
 νὰ φανῇ πρὸς τὰς Ἀθήνας δεύτερος Ξέρξης. Ἐπειτα δὲ τέλος αἱ Ἀθηναῖ
 οὐδὲν ἄλλο ἦσαν πρὸς τὸν Φίλιππον, καίτοι ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐγεν-
 νήθη ἡ κυριωτάτη κατ' αὐτοῦ ἀντίστασις, ἀλλ' ἢ κοινὸς τις πολέμιος, πρὸς
 ὃν ἀπητείτο ἐκ πολιτικῆς φρονήσεως μεγαλοφροσύνη καὶ τιμῆ.² Καὶ ὁμοίως
 οἱ Ἀθηναῖοι, καίτοι ἡ θέσις αὐτῶν ὑπῆρχεν οὕτως ἐξαιρετικῆ, ἠεθάνθησαν
 βραθείως τὴν ἐπελθοῦσαν συμφορὰν. Ἡ περιγρηφὴ τῶν αἰσθημάτων ἅτινα
 διακατεῖχον τὴν ψυχὴν τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἦλθεν ἡ εἰδησις τῆς ἤττης,
 οἷον ἀναγκινώσκομεν αὐτὴν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ ῥήτορος Λυκούργου κατὰ Λεω-
 κράτους, γεννᾷ ἀληθῆ λύπην εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναμιμνησκομένου τὰς
 εὐκλεεῖς τῆς πόλεως ἡμέρας.³ Πᾶς τις δὲ δύναται νὰ φαντασθῇ τὴν πικρὰν
 τελετὴν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν τὰ ὄστα τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόν-
 των ἐτάφησαν ἐν τῷ ἔξω Κεραμειῷ καὶ ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησεν, ὡς ἐν
 ἄλλῃ περιστάσει ὁ Περικλῆς, τὸν ἐπιτάφιον. Μὴ περισωθέντος τοῦ λόγου
 τούτου⁴ δὲν ἐξεύρομεν διὰ τίνων λέξεων ἐνεκωμίασεν ὁ ῥήτωρ τὴν ἀρε-

¹ Πλουτ. Δημοσθ. 20.

² Curtius, Griechische Geschichte. III^a, 718.

³ Λυκούργου § XI ἐκδ. Κοραῆ. Πρὸς Grote, History of Greece. London. 1869. XI, 307.

⁴ Ὡς γνωστὸν, ὁ ἐν τοῖς δημοσθενικοῖς λόγοις φερόμενος Ἐπιτάφιος νο-
 θεύεται ὑπὸ τῶν πλείστων φιλολόγων. Ἰδ. W e s t e r m a n n, quest. Demosthen.
 II, 49 κ. ε.

τὴν τῶν θανόντων « ἀλλὰ βεβαίως ἐξύμνησεν αὐτοὺς ὡς ἀνταξίους υἱοῦς τῶν ἐνδόξων προγόνων, ὧν μιμούμενοι τὸ παράδειγμα ἔθανον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ καθόλου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ δόξα αὕτη μένει αὐτοῖς ἔμπεδος, καίτοι ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀγῶνος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχής. Ἐπειδὴ

μηδὲν ἀμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν
ἐν βιοτῇ, μοῖραν δ' οὐ τι φυγεῖν ἔπορευ.

Ταῦτα ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ τῆς στήλης τῆς στηθείσης ἐπὶ τοῦ τάφου. Μετὰ δὲ πεντακόσια ἔτη εἶδεν ὁ Πausανίας ἔτι τὸν λίθον ἐφ' οὗ ἦσαν ἐγγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων.¹»

Ἄλλ' ἂν διετέθησαν οὕτως ἀλγεινῶς μετὰ τὴν μάχην οἱ Ἀθηναῖοι, παρ' οἷς ὑπέφωσκε καὶ τις ἐλπίς σωτηρίας, ὅποια ἄρα ἔμελλε νὰ εἶνε παρὰ τοῖς Θηβαίοις ἢ κατὰ πλῆξιν καὶ τὸ καταθύμιον ἄλγος ἐπὶ τῇ ἡττῇ; Τὸ ἄνθος τῆς Θηβαϊκῆς νεότητος, τὸν ἱερὸν αὐτῶν λόχον, καταπολεμῶν καὶ κατὰ ἰουρματίζων εἶχε θριαμβεύσει τὸν πρῶτον αὐτοῦ θρίαμβον ὁ ἔφηβος μάλιστα υἱὸς τοῦ Φιλίππου, πολλοὶ δ' ἐν γένει ὑπῆρξαν οἱ ἐκ τῶν Θηβαίων πεσόντες ἐν τῇ μάχῃ. ἂν καὶ δὲν περιεσώθη ἀκριβῆς εἰδήσις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν· τοῦτο δὲ μόνον μανθάνομεν, ὅτι αἱ ἀπώλειαι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἴσαι πρὸς τὰς τῶν Ἀχαιῶν.² Ἀλλὰ πλὴν τούτου τὸ ἐν Χαιρωνείᾳ τραῦμα κατεβάρυνε μάλιστα πάσης πόλεως τὰς Θήβας, αἵτινες παρέσχον οὕτω τῇ τελευταίᾳ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ τῆς Ἑλλάδος θυσίαν. Εἰς δὲ τὸν Φίλιππον παρείχετο διὰ τῆς νίκης ταύτης ἡ ἀφορμὴ νὰ καταστρέψῃ ἐς ἄξι τὴν δύναμιν τῆς ἡττηθείσης πόλεως, ἧς ἡ ἀνύψωσις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ παρ' αὐτοῦ ὡς ἀποστασία ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του. Οὕτω λοιπὸν μετὰ μακρῆς θυσίας καὶ ἐκθύμους ἀγῶνας αἱ Θῆβαι ὑπέστησαν τὴν ἐσχάτην ζῆμίαν καὶ ταπεινώσιν, ἀποβαλοῦσαι δὲ τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Διοσκούρων αὐτῶν ἡρώων, τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου, ἰδρυθεῖσαν ἡγεμονίαν, κατέπεσον, καταστᾶσαι ἴσαι πρὸς τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις.

Κατὰ καθῆκον εὐσεβῆς καὶ ἱερὸν μέλλοντες οἱ Θηβαῖοι νὰ θάψωσι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς τοὺς πεσόντας ἐν τῇ μάχῃ, ἀπεφάσισαν τὴν ἰδρυσιν μνημείου ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῶν. Ὁ Στράβων ποιούμενος μνείαν τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐπιφέρει « δεικνύται δὲ κἀνταῦθα ταφὴ τῶν πεσόντων ἐν τῇ

μάχῃ δημοσίᾳ.»¹ Ὁ δ' ἐν μεταγενεστέρῳ χρόνῳ ἐπισκεφθεὶς τὴν Χαιρωνεῖαν περιηγητῆς Πausανίας περιγράφει διὰ τῶν ἐξῆς τὸ σταθὲν μνημεῖον. « Προσιόντων δὲ τῇ πόλει πολυάνδριον Θηβαίων ἐστὶν ἐν τῷ πρὸς Φίλιππον ἀγῶνι ἀποθανόντων ἐπιγέγραπται μὲν δὴ ἐπίγραμμα οὐδὲν, ἐπίγραμμα δὲ ἐπεστὶν αὐτῷ λέων· φέροι δ' ἂν ἐς τῶν ἀνδρῶν μάλιστα τὸν θυμὸν· ἐπίγραμμα δὲ ἄπεστιν, ἐμοὶ δοκεῖν, ὅτι οὐδὲ εἰκότα τῇ τόλμῃ » σφίσι τὰ ἐκ τοῦ δαίμονος ἠκολούθησε. »² Ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν μνημείων καὶ ἔργων τέχνης ἅτινα ἐκόσμου ἐτι ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, ἐν μέσῳ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀριστοτεχνημάτων, τῶν δελφικῶν ἀναθημάτων, τῶν θησαυρῶν τῆς ὀλυμπιακῆς Ἀλτίας δὲν περιεμμένον βεβαίως παρὰ τοῦ Πausανίου ἀκριβῆ περιγραφὴν τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος, οὐδ' εὐρίσκομεν τοιαύτην τινὰ παρ' αὐτῷ. Ἀλλ' ἐν ταῖς ὀλίγαις λέξεσι δι' ὧν συνοδεύει τὴν περὶ τοῦ πολυανδρίου τούτου εἰδήσιν βλέπομεν ὅτι ὁ περιηγητῆς, ὅστις ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀνέγραψεν οἰοεὶ τὸν ἐπιτάφιον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ δόξης, ἀνεγνώρισεν τὴν ἠθικὴν σημασίαν τοῦ καλλιτεχνήματος καὶ τὰ αἰσθημάτων τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν τῶν Θηβαίων, ὅτε ἔστησαν τὸ μνημεῖον. Ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν πεσόντων πολιτῶν ἀνήγειραν λέοντα ἀντὶ πάσης ἄλλης εἰκόνας, ἵνα δείξωσιν ὅτι ὁ ἀξιολομωμενυτότατος τῶν θανόντων χαρακτηρῆτο τὸ θάρρος καὶ ἡ γενναϊότης, ὁρμὴ λέοντος. Ἀλλὰ τοὺς λεοντοθύμους τούτους ἥρωας ἐσκέφησαν νὰ κατεκλίπωσιν ἀνωνύμους, ἀφ' οὗ δὲν ἠθέλησεν ὁ θεὸς νάναδειξῇ καὶ τὴν τύχην αὐτῶν ἴσην πρὸς τὴν τόλμην. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐπίγραμμα ἐτέθη ἐπὶ τοῦ μνημείου. Τοιαῦται εἶνε αἱ παρατηρήσεις ὅτι ἐπάγει ὁ Πausanίας, σκέψεις ἀποπνεύονται εἰδυλλιακὴν τινα μελαγχολίαν καταλαβούσιν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ὅτε εἰ Λεβαθεῖας ἐρχόμενος εἶδε πρὸ τῆς Χαιρωνείας τὸν κολοσσαῖον ἐκείνον μαρμαρίνον φύλακα τῶν ὑστῶν ἀνωνύμων ἡρώων. Τίς οἶδε μὴ ὑπὸ τῆς κρίσεως ἐκείνης δὲν κρύπτεται ἡ κοινὴ γνώμη τῶν Χαιρωνέων, οἷαν ἐξήνεγκαν αὐτὴν τὰ χεῖλη γηρατοῦ ἐξηγητοῦ τῶν τόπων, ἐρμηνεύοντος εἰς τὸν ξένον ἐκείνον τὰξιόθεατα τῆς χώρας; Τίς οἶδε μὴ αἱ λέξεις ἐκείναι δὲν ἀναγράφουσι τὸ μυστήριον καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἐν τῇ ἐρημικῇ βωβού ἐκείνου μάρτυρος παλαιῶν χρόνων, οἷαν διετύπωνεν αὐτὴν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἤδη πέμπτον αἰῶνα

¹ Θ, σ. 414. Κατὰ ταῦτα φαίνεται ὁ Στράβων δεχόμενος ὅτι τὸ μνημεῖον ἀνεφέρετο εἰς ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ μάχῃ πεσόντας, τοῦθ' ὅπερ ἐκ τῶν νεωτέρων ἀποδέχεται καὶ ὁ Ulrichs, Reisen und Forschungen in Griechenland, I, σελ. 159. Ἀλλὰ πρόκειται ἄρα ἐνταῦθα πράγματι περὶ τοῦ λέοντος;

² IX, 40,5.

¹ Arn. Schäfer, Demosthenes und seine Zeit. Leipzig. 1858. III, 34.

² Pausan. VII, 6, 3.

ἢ παράδοσις τῶν ἐγχωρίων; Ἡ σιγή ἦν ἐπέταξεν εἰς τὸ ψυχρὸν μάρμαρον ἢ πόλις τῶν Θηβαίων εἶνε μεγαλοπρεπῆς τιγὴ ἀποκαρτερήσεως. Μετὰ τῶν ταφέντων συνετάφη καὶ ἡ πατρὶς· οἱ νεκροὶ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι ὀπλίται τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· ὡς ἠκολούθησε τὰ ἐκ τοῦ δαίμονος, ἢ τόλμη αὐτῶν ἦτο ἀναξίαν ἰδιαιτέρας μνείας, ἢ δὲ ἦττα ἀπέβη καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν πεσόντων τὸ ὕστατον κατὰ τῆς Ἑλλάδος τραῦμα. Καὶ λοιπὸν non regionam di lor, ma guarda e passa, ὡς ὕα ἔλεγεν ὁ Δάντης.

Ἡ πόλις τῶν Θηβαίων δὲν ἔδωκεν εἰς τὸν λιθοξόον κατάλογον τῶν νεκρῶν αὐτῆς, ἵνα λαξέσῃ τὰ ὀνόματα ἐπὶ τοῦ λίθου· ἡ πόλις δὲν ἤθελε νὰ ἀντιστῇ πρὸς τὴν ἄγνωστον Νέμεσιν ἣτις κατεδίκασε τοὺς ἄνδρας εἰς ἄγονον ἀγῶνα καὶ τόλμην ἄτολμον. Ἄλλ' ἡ σμίλη τοῦ καλλιτέχνου δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ δημιουργήσῃ διαμαρτύρησιν τινα κατὰ τοῦ δαίμονος, νὰ μὴ ἐπιμείνῃ καταδεικνύουσα τὴν τόλμην τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ πιεζομένην ὑπὸ τοῦ πεπωμένου. Καὶ παρέστησεν ὁ γλύπτης τὸν λέοντα μεγαλοπρεπῶς ἰδρυμένον καὶ καταστέλλοντα μόλις ἀκούσιόν τινα βρυχηθμόν. Νομίζει τις ὅτι ὁ γλύπτης, ἄλλος Αἰσχύλος τῆς σμίλης, ἠθέλησε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τοῦ λέοντός του τὸ στόμα κραυγὴν ὀδύνης ἑμοίαν πρὸς τὸ τοῦ δεσμώτου Προμηθέως ἐκεῖνο τὸ ἴδεσθ' ἐμ' οἷα πρὸς θεῶν πάσχω θεός.

Ἄλλὰ τίς ὑπῆρξεν ὁ ἀγαλματοποιὸς εἰς ὃν ἡ πόλις τῶν Θηβῶν ἀνέθηκε τὴν κατασκευὴν τούτου τοῦ ἔργου; Ὁ Πausanias δὲν ἀναφέρει δυστυχῶς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὡς πολλάκις βλέπομεν αὐτὸν μνημονεύοντα τῶν ἔργων χωρὶς νὰ ποιῆται μνείαν καὶ τοῦ ἐργασαμένου. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ τεχνίτης φαίνεται ἐπιγράψας τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ἔργῳ ὅπερ οὐδ' αὐτῶν τῶν ἡρώων ἐφ' οἷς ἐγένετο διέσωζε τὴν μνήμην, δὲν εἶνε ὁμοίως καὶ πάντῃ ἀπίθανον νὰ ἐπέγραψε τοῦτο ὅπουδ' ἦποτε ἐν μέρει ἀφανεστέρῳ τοῦ ἰδίου ἔργου· ἀλλὰ τοῦτο θὰ φανῇ σὺν τῷ χρόνῳ γινομένης τῆς προσηκούσης ἐρεῦνης. Ὅπωςδ' ἦποτε δ' ἐκ τῆς τεχνικῆς τοῦ ὅλου κατεργασίας καθίσταται φανερόν ὅτι εἶνε ἔργον τινὸς τῶν ἐπιφανῶν καλλιτεχνῶν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐγένετο, ἦτοι πιθανώτατα αὐτῶν τῶν πρώτων ἐτῶν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην. Ἴσως δὲ ἠδύνατο καὶ εἰδικώτερον νὰ ποδοθῇ εἰς τινα τῶν περὶ τὸν Σκόπαν τεχνιτῶν, οἷον δὴ τὸν Βρύαξιν, ὅστις εἶχεν ἐργασθῆ παντοῖα ἔργα ἐν πολλαῖς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, οἷον ἐν Ῥόδῳ, Κνίδῳ, Μεγάρῳ, Ἀντιοχείᾳ¹· τοῦλάχιστον μετὰ τὸ τῶν εἰς τοῦ-

τον ἀποδιδόμενων ἔργων ἀναφέρονται καὶ λέοντες ἀνακείμενοι ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας.¹

Μακροὶ περὶ χρόνοι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πολυανδρίου καὶ ἡμέραι πονηρὰ ἀνέτειλαν καὶ ἔδυσαν πολλαὶ πρὶν ἢ γείνη πάλιν λόγος περὶ τοῦ λέοντος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐκκλύθη ὀλοτελῶς, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τὸν χρόνον. Ὅτε δὲ ἤρξαντο οἱ ἀλλογενεῖς περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάλιν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος οὐδεὶς περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος γίνεται λόγος. Οὔτε ὁ Dodwell, οὔτε ὁ Clarke, οὔτε ὁ Holland εἶδον αὐτόν. Ὁ Βύρων λέγεται ὅτι ἐσκέφη νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς πρὸς εὑρεσιν τοῦ λέοντος, ὃν ἐσκόπει νὰ ἀνορθώσῃ καὶ στήσῃ ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ· ἐνθα τὸ νέον ἀμφοικτυονικὸν συνέδριον τῶν ἀναστάντων Πανελλήνων ἐμελλε νὰ συνέλθῃ. Ἄλλ' ὅσον ὠραία καὶ ἐν ἦτο ἡ ἰδέα τοῦ εὐγενοῦς λόρδου, θέλοντος νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα ἀναλαμπάνουσαν, μετὰ μακροῖνα ὑποδούλωσιν, τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς βίον ἐκεῖ ἐνθα ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν, τὸ σχέδιον αὐτοῦ δὲν ἐπραγματώθη. Τέλος δὲ τῷ 1818 τελευτώντος τοῦ Μαΐου ὁ Ἄγγλος Crawford διερχόμενος ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ Λεβαδείας εἰς Κάπουρναν μετὰ τριῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἰδὼν προέγον τοῦ ἐδάφους τμήμα μαρμάρου ἐνόησεν ὅτι ἦτο μέρος μεγαλειτέρου γλυπτικοῦ ἔργου καὶ ἐπεχείρησε πρὸχειρον ἀνασκαφὴν, δι' ἧς ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ κεφαλή καὶ διάφορα ἄλλα τεμάχια τοῦ λέοντος, ἅτινα πάλιν ἐσκεπάσθησαν ἐπιμελῶς διὰ χώματος ὑπὸ τῶν Ἄγγλων περιηγητῶν ἐκεῖνων.² Ἄλλ' ὡς εἰκὸς μετὰ τινα ἔτη ἀπεσκεπάσθησαν καὶ πάλιν τὰ τεμάχια τὰ σωζόμενα καὶ ἀπεσπασμένα, καίτοι περὶ τούτου οὐδαμοῦ εὐρίσκομεν εἰδησίν τινα σαφῆ. Μόνον δὲ βλέπομεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1837 τοὺς τὴν Βοιωτίαν ἐπισκεπτομένους ἀναφέροντας ἐν τοῖς περιηγητικαῖς αὐτῶν ἀπομνημονεύμασι καὶ τὸν κατὰ γῆς κείμενον τεθραυσμένον λέοντα τῆς Χαιρωνείας.³ Εἰς δὲ τούτων, ὁ Γερμανὸς Götting, ἀναφέρει ὅτι οἱ τὴν σημερινὴν Κάπουρναν οἰκοῦντες διηγήθησαν αὐτῷ ὅτι τὸν λέοντα ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα διὰ πυρίτιδος κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα Ὀδυσσεὺς ὁ τοῦ Ἀνδρούτζου, νομίζων ὅτι ἐγκρύπτεται ἐν αὐτῷ θησαυρὸς, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν κατάκειται νῦν διεσπασμένος καὶ τεθραυσμένος εἰς τεμάχια πολλά.⁴ Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὁ κ. Γαγκαβῆς ἀναφέρει ὅτι τοῦτο ἐγέ-

¹ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς ἐν Προτρεπτ. IV, 47.

² Welcker, il lionc di Cheronea ἐν τοῖς Monumenti ed annali pubblicati dall'istituto di corrispondenza archeologica. 1856, σ. 4.

³ Τοιοῦτοι ὁ Gerhard, Ulrichs, Götting καὶ ἄλλοι.

⁴ Gesammelte Abhandlungen aus dem classischen Alterthume. Halle. 1851 I Band, σ. 147.

νατό οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.¹ Τὴν δὲ ἰδέαν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς καταστροφῆς τοῦ περιφανοῦς τούτου μνημείου ἐπανέλαβεν ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὁ Γάλλος Isambert² καὶ ὁ Ἄγγλος Mahaffy.³ Ἀλλ' ἤδη ὁ προμνημονευθεὶς Göttling,⁴ μετ' ἐκείνων δὲ καὶ παρ' ἡμῖν ὁ κ. Κουμανούδης⁵ ἀπέδειξαν, ὅτι ὡς ἔχουσι τὰ σωζόμενα τεμαχία τοῦ λέοντος εἶνε ἀδύνατος ἢ ἀποδοχὴ τοιαύτης τινὸς γνώμης, διότι ταῦτα εἶνε σῶα καὶ δύνανται νὰ συναποτελέσωσι πάλιν ἐν ὅλῳ δι' ἀρμοδίας συγκολλήσεως· καθίσταται δ' ἐντεῦθεν φανερόν ὅτι δὲν διέσπασε τὰ μέλη τοῦ ζώου ἢ πυρίτις, ἀλλὰ διέλυσε μᾶλλον τοὺς συνδέοντας αὐτὰ γόμφους ὁ μακρὸς αἰὼν.

Ὅτε δ' ἀνευρέθη τὸ μνημεῖον, ἐξεφράσθη πολλαχῶς καὶ ὑπὸ πολλῶν ἢ εὐχὴ νὰ συναρμοσθῶσι τὰ διεσκαδασμένα καὶ ἀπεσπασμένα ἀλλήλων μέλη. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι δις πρὸ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐγένετο σπουδαία σκέψις περὶ ἀνορθώσεως τοῦ λέοντος τούτου, ἣν ὤφειλεν ἢ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς νὰ ἰδρῶσῃ πάλιν, μνήμων παλαιῶν ἡμερῶν συμφορᾶς τοῦ ἔθνους.

Ἦδη τῷ 1840 ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία ἐσκέφθη νὰ συνθέσῃ καὶ ἐγείρῃ, ἐπὶ τοῦ χώρου ἐνθα ἔκειτο, τὸν λέοντα· καὶ ἐγένοντο μὲν ἐργασίαι προπαρασκευαστικαὶ καὶ διεγράφη ἐν σχεδίῳ ὁ τρόπος τῆς προσαρμογῆς, ἀλλὰ τὸ πολὺ τῆς δαπάνης ἀπεκόλυσε τὴν τέλει τοῦ ἔργου.⁶ Μετὰ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τούτων συνεχίζοντο, ὡς εἰκόζομεν, καὶ τὰ μετὰ τινὰ χρόνον γενόμενα, περὶ τὸ 1842, ὑπὲρ τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ λέοντος ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου Welcker καὶ τοῦ γλύπτου Siegel, ὅστις ἤδρευε τότε ἐν Ἀθήναις. Ἐγένοντο δὲ τότε ὑπὸ τοῦ καλοῦ τούτου τεχνίτου αἱ προσήκουσαι ἔρευναι καὶ ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν βασιλεῆ Ὀθωνᾶ ἔκθεσις τις περὶ τοῦ πράγματος, ἐν ᾗ συγχρόνως ἐγίνοντο αἱ κατάλληλοι ἐνέργειαι ἐν Γερμανίᾳ πρὸς συναγωγὴν τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο χρημάτων, ἅτινα ὑπελογίσθησαν εἰς εἴκοσι καὶ τέσσαρας χιλιάδας δραχμῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1843 μεταπολίτευσις ἐματαιώσε τὰς γινομένας ἐνεργείας καὶ τὸ σχέδιον τῆς ἀνορ-

¹ Antiquités helléniques I, σ. 7.

² Itinéraire de l'Orient. Paris. 1873. σ. 157.

³ Academy κατ' Ἰούλιον 1875.

⁴ Ἐνθ. ἄν. σ. 148.

⁵ Ἀθηναίου τοῦ Ἀθηναίου τόμ. Δ', σ. 305.

⁶ Ἰδὲ ἐνθ. Καστόρη. Ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας. Ἀθηναίσι, 1849 σ. 20.

θώσεως τοῦ λέοντος ἐκοιμήθη κατ' ἀνάγκην. Μετὰ δὲ δέκα καὶ τρία ἔλα ἔτη ὁ Welcker ἐδημοσίευσεν τῷ 1856 ἐν τῇ περιοδικῇ συγγραφῇ τοῦ ἐν Ῥώμῃ γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου μετὰ ἀξιολόγου περὶ τοῦ λέοντος διατριβῆς, γεγραμμένης ἰταλιστῆ, τὸ εἰς αὐτὸν τῷ 1842 σταλὲν ὑπὸ τοῦ Siegel σχεδιογράφημα τῆς ἀνορθώσεως τοῦ λέοντος.¹

Ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ὡς φαίνεται, παρκινηθέντες καὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἀρχαιολόγοι ζωηρότερον ἐπελήφθησαν τῆς ἀνορθώσεως τοῦ λέοντος τῷ 1858· καὶ δὴ ἐγένετο σκέψις ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, τοῦ ἱατροῦ Ρέζερ, ὅστις ἦτο μέλος τοῦ συμβουλίου ἐκείνου, προτείναντος περὶ ἐπισκευῆς καὶ συγκολλήσεως τῶν μελῶν τοῦ λέοντος καὶ ὑπισχνουμένου τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὀθωνος αὐτῷ ἦτο ἱατρὸς ἢ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμου τοῦ Δ', ὅστις ἦτο ἐπίτιμος ἀντιπρόεδρος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, καθὼς τῶν συμβούλιων ἀποδεχθέντων μετὰ προθυμίας τὴν πρότασιν ταύτην, πολλὰ δυσχέραια παρουσιασθεῖσαι ἀπεκόλυσαν τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, ὅπερ ἐκ νέου ἀνεβλήθη εἰς νέωτα.²

Τέλος δὲ οἱ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἐπελήφθησαν εἴπερ ποτὲ δραστηρίως τοῦ ἔργου τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀνορθώσεως τοῦ ἐν Χαίρωνεϊα λέοντος κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον. Ἐστάλη δὲ, ὡς ἐγένετο γνωστὸν ἐγκαίρως, καὶ ἐπιτροπὴ ἀρχαιολόγων καὶ καλλιτεχνῶν ἐν οἷς καὶ ὁ Γερμανὸς Siegel, ἵνα ἐπιχειρήσῃ προχείρους ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν ἀπάντων τῶν σωζομένων τεμαχίων καὶ ὑπολογίσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβέστατα τὰς δαπάνας τῆς ἀνορθώσεως. Αὐταὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπελογίσθησαν, ὡς ἀνηγγέλη διὰ τῶν ἐγγυρίων ἐφημερίδων, εἰς περίπου 20,000 δραχμῶν, εἶτα δὲ ἀνεβιβάσθη τὸ ποσὸν ἀκριβέστερον εἰς ὑπερδισμυρίας. Καὶ εἶνε μὲν ἡ δαπάνη σπουδαία, ἀλλὰ τοῦτο πεποιθόμενοι ὅτι δὲν θέλει ἐκφοβίσει τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν, ἣτις ὀρθῶς ποιοῦσα ἀπεφάσισε τὴν ἀνιδρῶσιν καὶ ἀνόρθωσιν τοῦ ὄραίου τούτου μνημείου τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἱστορίας.

Ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν γενομένων ἐπ' ἐσχάτων ἀνασκαφῶν, σχεδὸν ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ λέοντος σώζονται, συμποσούμενα εἰς ἐννέα μεγάλα τεμαχία καὶ τινὰ ὀλίγα μικρότερα· τῶν δὲ σωζομένων τούτων κομματίων θὰ γείνωσιν ἐν Ἀθήναις ἀπεκμάγματα ἐκ γύψου, ἵνα συναρμοζο-

¹ Welcker, ἐνθ. ἄν. σ. 1 κ. ἐ.

² Ἰδὲ τὸ ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, τόμ. Δ', σελ. 304 κ. ἐ., ἄρθρον τοῦ κ. Κουμανούδη, ὅστις ἄλλως δὲν ποιεῖται μνητὴν τῶν κατὰ τὸ 1842 προτέρων ἐνεργειῶν τοῦ Welcker καὶ Siegel, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

μένων τούτων καταδειχθῆ ὁ τε τρόπος τῆς συγκολλήσεως τῶν καθ' ἕκα-
στα τεμαχίων καὶ τὰ τυχόν λείποντα μέρη. Τὰ δὲ πρὸς συμπλήρωσιν
ἀπαιτούμενα ταῦτα πρέπει βεβαίως νὰ κατασκευασθῶσιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ
φαιουῦ ἐγγωρίου λίθου, ἐξ οὗ εἶνε εἰργασμένος καὶ ὁ ἀρχαῖος λέων. Ὅταν
δὲ στηθῆ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ στηλοβάτου ἐκ πωρίνου λίθου, ὅστις διεσώθη
ὡς ἔδειξαν αἱ τελευταῖον γενόμεναι ἀνασκαφαί, ὁ λίθινος οὗτος λέων, δὲν
οὐκ ἔχουσι πλέον οἱ ξένοι τὸ δικαίωμα νὰ ὑβρίζωσιν ἡμᾶς ὡς ἀμελοῦντας
τὸ πρὸς τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην δόξαν τοῦ πίπτοντος ἑλληνισμοῦ θλιβερὸν
ἡμῶν καθήκον.

Ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν κατὰ τὸ 1842 ἐργασιῶν τοῦ Siegel καὶ ἐκ
τῶν ἐπ' ἐσχάτων γενομένων ἀνασκαφῶν, ὁ λέων ἐκάθητο ἐπὶ τῶν ὀπισθίων
ποδῶν, ἔχων τὴν οὐρὰν ἐν μέσῳ τῶν δύο σκελῶν, τελευτῶσαν εἰς τὴν ὑπὸ
τῶν ἀρχαίων φυσιοδιφῶν ὀνομαζομένην ἀλκαλαί, τὸ κέντρον δὴλα δὴ
ἐκεῖνο δι' οὗ ἐλέγετο ὁ λέων αὐτὸς ἑαυτὸν παροξύνων· ἀλλ' ἡ στάσις τῆς
οὐρᾶς ὅπως δῆποτε φαίνεται δεικνύουσα ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν ἐνόει νὰ πα-
ραστήσῃ τὸν λέοντα ἐν θυμῷ. Ἦτο λέων πάντοτε, ἀλλὰ τις μόλις βρυ-
χώμενος καὶ ὑποστέλλων τὴν ὀργὴν ἐνεκά τινος βίας ὑπερτέρας, ὡς εἴ-
πομεν ἀνωτέρω. Μετὰ τοῦ πωρίνου ὑποβάθρου ἐξικνεῖται ὁ λέων τῆς Χαί-
ρωνείας εἰς δέκα ἢ ἑνδεκά μέτρα, ὥστε ἦτο ἀληθῶς ἐπιβλητικὸς καὶ ἀν-
τίξιος τοῦ ἀποσβεσθέντος μεγαλείου τῆς ἰδρυσάσης πόλεως. Ἡ κεφαλὴ
τοῦ ζώου, ἣτις ἔλκει μόνη αὐτὴ βάρος ἑξακοσίων περίπου ὀκάδων, ἔχει
ἀνάμικτον ἔκφρασιν γλυκύτητος καὶ μελαγχολίας. Τὸ ὄλον-δὲ σῶμα,
ὅταν ἀνεγερθῆ, οὐκ ἀκρίσταται ὡς εὐρυθμον καὶ ὠραῖον σῶμα κολοσσαίου
λέοντος ἐπαξίως φρουροῦντος τοὺς περιφανεῖς νεκρούς. Εὐχόμεθα καὶ ἐλ-
πίζομεν ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία ταχέως θάποτελέσῃ τὸ ἔργον οὐπερ
ἤρξατο ἐπ' ἀγαθῷ ὥστε καθίσταται περιττὸν, τὸ γε νῦν ἔχον, νὰ ἐκτα-
θῶμεν διὰ μικρῶν ἐκτιθέμεντες τὰ πορίσματα τῶν πρώτων ἐρευνῶν καὶ
ἐργασιῶν, ἅτινα δύνανται νὰ ἐπανορθωθῶσι τυχόν διὰ δευτέρων σοφωτέ-
ρων φροντίδων.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους καὶ τὰς δημοδιδασκαλίσας.

Πάντες οἱ παρὰ τοῦ ὑπουργείου ἐκπεμφθέντες ἀρτίως ἐπιθεωρηταὶ ἐμο-
φώνως ἀπεφάναντο, ὅτι τὸ μέγιστον καὶ γενικώτατον τῶν κατατρυχόν-
των τὰ δημοτικὰ σχολεῖα δεινῶν, ἐξ οὗ ἡ παντελής τῶν πλείστων ἀκαρ-
πία καὶ ἡ παρ' ἡμῖν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἀπονάρκωσις καὶ τοῦ
ἐθνικοῦ φρονήματος κατάπτωσις, εἶναι ἡ ἐκ φυγοπονίας ὀλιθρία τῶν
πλείστων ἐξ ὑμῶν ἕξις νὰ ἐξαναγκάζητε τοὺς παῖδας εἰς ἀνάγνωσιν ἀνευ
προηγούμενης ἀναπτύξεως καὶ ἐξηγήσεως τοῦ ὀριζομένου ἀπλῶς διὰ ση-
μείου ἐν τῷ περιθωρίῳ μαθήματος, καὶ εἰς ἀπομνημόνευσιν ὀλοκλήρων
διδασκτικῶν βιβλίων, ἐξ ὧν οὐδὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐννοοῦσιν ἀναγινώ-
σκοντες ἢ ἀπομνημονεύοντες φωνῆ γεγωνίας καὶ γλώσσης ῥύμη ἀκατα-
σχέτω.

Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ, οὔτε ἔτι ὁ ἐν χρήσει ὀδηγὸς ἐπιβάλλει
οὔτε ὅτι ἄλλη διδασκτικὴ μέθοδος δικαιολογεῖ τὴν παρὰ πάντα ψυχολο-
γικὸν καὶ παιδαγωγικὸν νόμον ὑπὸ τῆς φυγοπονίας ἐπινοηθεῖσαν ταύτην
διδασκαλίαν, ἐξ ἧς ἡ τοῦ νοῦς στέρωσις, ἡ τῆς καρδίας πώρωσις, ἡ τοῦ
ἐμφύτου πρὸς τὸ μανθάνειν ἔρωτος ἀπόσβεσις καὶ τὸ μέγιστον, ἡ ἐκ τῆς
ἀκινήσιας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης ψυχαγωγίας ἀπο-
στροφή πρὸς τὸ βιβλίον καὶ τὴν πνευματικὴν ἐνασχόλησιν, ἐξ ἧς αἱ ἀτα-
ξίαι, ἡ φιλοπαιγμοσύνη, καὶ αἱ ἄλλαι κατὰ τὴν ἀδρατέραν ἡλικίαν τῶν
παίδων παρεκτροπαί.

Ἀσύγγνωστος οὐχ ἦντον ὀλιγωρία τῶν πλείστων ἐξ ὑμῶν κατηγγέθη
περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν δι-
δασκτικῶν, ἀφοῦ οὐδὲ μυθιστορήματα ἐκρίθησαν ἀνάξια εἰσαγωγῆς, πολλοὶ
δὲ παῖδες εὐρέθησαν κρατοῦντες βιβλία ἐπιστημονικὰ, ἢ ἄλλα ἀκατα-
νόητα αὐτοῖς καὶ διὰ τὴν ὕλην καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν. Τοσαύτη ἄστο-
χος καὶ ἄλογος χρῆσις ἀναγνωστικῶν βιβλίων, ὧν ἡ ἐκλογὴ ἀφέθη
εἰς ὑμᾶς παρετηρήθη. Καὶ διατί οὐχί; Μὴ γὰρ ἀνάγκη, καθ' ἣν οἱ πλεῖ-
στοι καθιερώσατε ὡς ἀνωτέρω μέθοδον, νὰ νοῶσιν οἱ παῖδες τὰ ἀναγινω-
σόμενα; ἄρκει κατ' αὐτὴν νὰ ἀσκῶνται ὅπως συνάπτωσι τὰ γράμματα
εἰς συλλαβὰς καὶ ταύτας εἰς λέξεις καὶ νὰ προφέρωσι ταύτας ἀπταίστως

βάγδην και φωνῆς προσποιήσει, τὴν ἀκοὴν ἀποκνυίουσης. Ἄλλ' ἂν ἀνάγνωσις σημαίνει κατανόησιν καὶ γνῶσιν τὸ δεύτερον τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τὸ πρῶτον νοηθέντων καὶ γνωσθέντων, πῶς εἶνε δυνατὸν ὁ ἀνάσκητος ἔτι τοῦ παιδὸς νοῦς, ἢ καὶ πᾶς ἄλλος νὰ ἀντιλαμβάνηται τὸσφταχέως τῶν οὕτως ἀναγνωσκομένων λέξεων ἀπὸ τοιούτων μάλιστα βιβλίων; Τίς δὲ ἢ ἐκ τοιαύτης μηχανικῆς ἐξεως ὠφέλεια, ἂν μὴ ἀσκήται σὺν τῇ προφορᾷ καὶ ἢ ἀντίληψις, καὶ ἂν μὴ αἱ ἀναγνωσκόμενα ἐννοιαὶ κατανοοῦμενα ἐπιδρῶσι καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ βουλήσεως τοῦ παιδὸς;

Τὰ ἀναγνωστικά βιβλία δὲν εἶναι, οὔτε πρέπει νὰ ἦναι ἀσκητικὰ μόνον εἰς ἄπταιστον ἀπαγγελίαν τῶν λέξεων, ἀλλὰ δεόν νὰ ὑπηρετῶσι τὴν ὄλην πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν, παρέχοντα ὅλην διηκριβωμένην καὶ εὐληπτον τοῖς παισὶ, θρησκευτικὴν, ἢ ἱστορικὴν, ἢ κοσμογνοστικὴν ὑπὸ χρῶμα πάντοτε χριστιανικόν, καὶ ἐν γλώσσῃ ὀρθῇ καὶ καθαρᾷ, ὥστε ὁ παῖς κατανοῶν δι' ἀπλῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀπόνως τὰ ἀναγνωσκόμενα, νὰ τέρπηται πληρούμενος πνευματικῆς εὐφροσύνης, καὶ διότι μανθάνει ἀγνώστους ἀληθείας, καὶ μάλιστα διότι τοῦτο κατορθώνει ἀβοήθητος, χρῆσιν ποιούμενος τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ἠλικὴ δὲ ἢ ἐκ τούτου χαρὰ τοῦ παιδὸς καὶ ἢ ἐξ αὐτῆς ἀναπτυσσομένη ἀγάπη πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐνασχόλησιν, δύνασθε νὰ συμπεράνητε ἐκ τῆς χαρᾶς, ἣν ἐκδηλοῦσιν οἱ παῖδες, χρῆσιν ἐπιτηδεῖαν καὶ εὐστοχον τὸ πρῶτον ποιούμενοι τῶν σωματικῶν τῶν δυνάμεων.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἐν εὐμεθόδως συντεταγμένοις βιβλίοις συνειδητῆς ἀναγνώσεως, ἣτις κρίνεται ἢ ἀρίστη τῶν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ἀποκτωμένων ἐμπειριῶν, οὐ μόνον ἐν τῷ σχολείῳ ὁ παῖς ἐπεξεργάζεται καὶ μανθάνει ἐννοίας, δι' ὧν δξύνει τὸ παρατηρητικόν, κρατύνει τὸν διασκεπτικὸν νοῦν, ρυθμίζει κατὰ μικρὸν τὸ συναισθητικὸν καὶ τὴν βούλησιν, καὶ οὕτω διαπλάσσει τὸν χαρακτήρα ἀλλὰ καὶ τοῦ σχολείου ἀπολυόμενος δύναται νὰ μανθάνῃ ἀδιαλείπτως ἐν τῷ μεγάλῳ σχολείῳ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, ἀκούων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν φωνὴν τῶν ἀπὸ τῶν περάτων τοῦ κόσμου σοφῶν. Ἐνῶ ἐκ τῆς μηχανικῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐκστηθίσεως οὐδὲν πλὴν τῶν μακρῶν βασάνων ἀπολείπεται αὐτῷ ὠφέλημα διότι ἐξερχόμενος τοῦ σχολείου πλήρης μίσους πρὸς τὸ βιβλίον διὰ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μακροὺς καὶ ἀνωφελεῖς κόπους καὶ τὰ δάκρυα, καὶ μὴ ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀσκήσιν, ὥστε νὰ ἐννοῇ τὰ ἀναγνωσκόμενα, οὐδέποτε ἀναγινώσκει, ὥστε ἀπομανθάνει κατὰ μικρὸν καὶ αὐτὴν τὴν μηχανικὴν ἔξιν ὡς ἐκ τούτου παρατηρεῖται μετὰ λύπης, ὅτι

ἐνῶ πλείστοι παρὰ τῷ λαῷ εἰσὶν οἱ γράμματα γινώσκοντες, ὀλίγοι ἀναγινώσκουσι βιβλίον ἢ ἐφημερίδα.

Ἐπιθυμῶν νὰ περικύψω, τὴν γε νῦν, ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἐκ τῆς νεκρᾶς ταύτης διδασκαλίας προσιγνομένην ζημίαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν, καὶ μέχρις οὗ ὀρισθῶσι μὲν διὰ νόμου τὰ περὶ εἰσαγωγῆς διδασκαλικῶν καὶ ἀναγνωστικῶν βιβλίων, κληρονομοῦσι δὲ δι' ὀδηγιῶν λεπτομερεστέρων τὰ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς παιδαγωγικῆς συμφωνότερον, ἐντέλλομαι ὑμῖν τὰ ἑξῆς γενικώτερα.

α.) Εὐθὺς, ὡς οἱ παῖδες ἀσκηθῶσι νὰ ἀναγινώσκωσι λέξεις, καθ' οὗς τρόπους ὀρίζει ὁ ἐν χορήσει Ὀδηγός, θέλετε ἐξηγεῖ πάσας τὰς δυσνοήτους λέξεις καὶ ἀναπτύσσει ἐπιμελῶς καὶ εὐμεθόδως τὰς ἐννοίας τῶν ἀναγνωσκομένων, ὥστε μηδεμίαν νὰ προσέρη ὁ παῖς ἐκ διδασκαλικῆς ἢ ἀναγνωστικῆς βιβλίου λέξιν ἢ φράσιν, ἣς νὰ μὴ κατανοῇ τὸ σημανόμενον. Τοῦτο δὲ εἶναι εὐκατόρθωτον καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πολυπληθεστέροις σχολείοις, ἐν οἷς εἶναι ὀρισμένος καὶ β'. καὶ γ'. διδάσκαλος, ἂν ποιῆσθε λελογισμένην ἐκλογὴν τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ διδασκαλικῶν βιβλίων, προμελετᾶτε τὰ διδασκτέα μαθήματα, καὶ καθοδηγῆτε ἐπιμελῶς τοὺς ἐρμηνευτὰς, παριστάμενοι ἐξ ὑπαμοιβῆς εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν διδασκομένας χορείας, ὡς κελεύει ὁ Ὀδηγός, πολλῷ μᾶλλον εἰς τὰ σχολεῖα τὰ ἀριθμοῦντα ὀλιγωτέρους τῶν πενήκοντα μαθητῶν, ἐν οἷς ἢ δι' ἐρμηνευτῶν διδασκαλίας εἶναι ἀπηγορευμένη, ὀφείλει δ' αὐτὸς ὁ διδάσκαλος νὰ διδάσκῃ συνδιδακτικῶς. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ πλείστα τῶν καθ' ἡμᾶς σχολείων.

β.) Ἐν τοῖς συνδιδακτικῶς διδασκομένοις τμήμασιν ὀφείλετε νὰ ἐξηγήτε τὸ πρὸς ἀπομνημόνευσιν ὀριζόμενον καθημερινὸν μάθημα ἐν διδασκαλικῷ βιβλίῳ, ἐρμηνεύοντες τὰς ἀγνώστους τοῖς παισὶ λέξεις καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς ἰδέας διὰ γλώσσης ἀπλῆς, ὀμαλῆς καὶ ἡρμοσμένης πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν ἀνάπτυξιν, ἐπιμελούμενοι κατὰ τὴν διαρκείαν τῆς διδασκαλίας νὰ κινήτε εὐμηχάνως τὸ παρατηρητικὸν τοῦ παιδὸς καὶ ἀσκήτε τὸν νοῦν, προκαλοῦντες διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων τὴν αὐτενέργειαν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα νὰ κρατῆτε ἐξεργημένον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἄλλως καὶ δι' ἐρωτήσεων, ὑφ' ὧν ὑποβοηθούμενοι οἱ παῖδες νὰ εὐρίσκωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὰς ζητούμενας ἀληθείας. (Ὁρα περὶ τούτου καὶ ὀδηγὸν κεφ. Ζ'. σελίς 228—238' ἐκδόσις τοῦ 1864.) Ἄλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τούτων δεόν νὰ προπαρασκευάζησθε προμελετώντες τὸ διδασκτέον μάθημα καὶ προδιατυποῦντες καθ' ἑαυτοὺς τὸν καταλληλότερον πρὸς εὐκατάληπτον διδασκαλίαν τρόπον.

γ.) Θέλετε καταβάλλει πᾶσαν προσοχὴν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, προτιμώντες τὰ περιέχοντα ὅλην κοσμογνοστικὴν ἢ ἱστορικὴν διαυγῆ, τεταγμένην μετ' ἐπιστημοσύνης, ὥστε νὰ χωρῆ βαθμῆδον ἀπὸ τῶν γνωστῶν καὶ κατ' αἴσθησιν ἀντιληπτῶν πραγμάτων, ὧν οἱ χαρακτήρες, ἐφ' ὧν θέλετε ἐφελκῶσι τὸ παρατηρητικὸν τῶν παιδῶν, νὰ ὀρίζωνται εὐκρινῶς, σαφῶς καὶ εὐαντιλήπτως, εἰς τὰ ἀγνώστα καὶ τὰς

νοοθεωρήτους έννοιās προσπαθοῦντες, ὡς ἕκαστος ἔχει δυνάμειως καὶ ἐμπειρίας, νὰ μεταδίδητε τοῖς παισὶ πᾶσαν γνῶσιν μετὰ κέντρου ἐπὶ τῆς βουλήσεως αὐτῶν.

δ.) Ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐφεξῆς θέλετε ἀποκλείσει τοῦ σχολείου πᾶν βιβλίον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γεγραμμένον, καὶ δὴ τὰς χρηστομαθείας, ἐν αἷς τεμάχια Ἑλλήνων ἢ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τοῖς τε μαθηταῖς ἀκατανοήτων καὶ τοῖς πλείστοις ἐξ ὑμῶν δυσπροσίτων.

ε.) Θέλετε εἰσαγάγει ἐν τοῖς ἀνωτέροις συνδιδασκτικοῖς τμήμασιν ὡς ἀναγνωστικὸν ἀρχαίας γλώσσης βιβλίον μόνον τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ σὺν τῇ ἀσκήσει εἰς ἀνάγνωσιν οἱ παῖδες θέλουσιν ἀναπνεῖ τὸ θεῖον μύρον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἥτις καὶ μόνη διὰ τῶν οὐρανοπέμπτων ἀληθειῶν δύναται νὰ φωτίσῃ καὶ ὁδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ ἀγαθόν. Εὐκολώτατα δὲ δύνανται οἱ παῖδες δι' ἀπλῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξηγήσεως τῶν δυσνοήτων λέξεων νὰ κατανοῶσι τὰς ἱερὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀληθείας, ὑποβοηθούμενοι ἤδη ἐκ τε τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθ' ἡμέραν ἀκουομένων.

ς.) Θέλετε ἀποκλείσει τοῦ σχολείου πᾶν μὴ ἐγκεκριμένον διδασκτικὸν βιβλίον κατὰ τὰς περὶ τούτου ἐγκυκλίου τοῦ ὑπουργείου.

ζ.) Πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν παιδῶν παραγγέλλω ὑμῖν νὰ διδάσκητε τὰ ἱερὰ μαθήματα ἐν μεγίστῃ προσοχῇ καὶ εὐλαβείᾳ, διὰ γλώσσης θερμῆς, λαλούσης μᾶλλον ἐν τῇ καρδίᾳ ἢ ἐν τῷ νῷ, ἐμπνέοντες οὕτως εἰς τοὺς παῖδας φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Ἔχετε δὲ πάντοτε κατὰ νοῦν ὅτι ἡ ψυχρὰ ἀποστήθις τῶν προσευχῶν, τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ κατηχήσεως, εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ, ἂν μὴ ἡ καρδία κατὰ τὴν διδασκαλίαν συντριβῇ καταναυσομένη. Πρὸς τούτοις καθ' ἡμέραν μετὰ τὴν πρωϊνὴν προσευχὴν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν θέλετε διδάσκει ἀφηγηματικῶς καὶ διὰ γλώσσης ἀπλῆς καὶ σαφοῦς εἰς ἐπιήκοον πάντων τῶν μαθητῶν ἐκ τῆς παλκιάς καὶ μάλιστα τῆς νέας Διαθήκης, τὰ κυριώτερα κατὰ σειρὰν, ἔχοντες ὑπογεγραμμένον ἐν τῶν ἐκδεδομένων ἐγχειριδίων περιλήψεως. Τὸ οὕτω διδασκόμενον θέλετε ζητεῖ τὴν ἐπομένην παρὰ τῶν παιδῶν, ἐξετάζοντές τινας, καὶ διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων κινῶντες τοὺς μαθητὰς εἰς ἀνάμνησιν τῶν τὴν προτεραίαν λεχθέντων. Οὕτω δὲ θέλουσιν ἐκμάθει οἱ παῖδες ἀκόπως τὰ πλεῖστα τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, καὶ τὸ σχολεῖον θέλει ἀναπληρώσει τὴν κατὰ τοῦτο τοῦ οἴκου ἔλλειψιν.

η.) Παραγγέλλω τὴν ἀκριβῆ ἐπιτέλεσιν τῶν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 347 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου τῆς ἐκδεδομένης τὴν 17 Ἀπριλίου 1853 περὶ θρησκευτικῆς διδασκαλίας διατασσόμενων, καὶ ἰδίως τῆς ἐν αὐτῇ δευτέρας διατάξεως, καθ' ἣν ὀφείλετε νὰ συνοδεύητε τοὺς μαθητὰς κατὰ χορείας ὑπὸ κοσμητορας εἰς τὸν ἑσπερινὸν τοῦ Σαββάτου καὶ εἰς τὴν θεϊαν λειτουργίαν τῆς ἐπιούσης Κυριακῆς· θέλω δὲ τιμωρῆσαι ἀδυσωπήτως τοὺς παραβάτας τῆς διατάξεως ταύτης.

θ.) Πρὸς ἐπίρρωσιν δὲ τοῦ τῆς φιλοπατρίας αἰσθήματος καὶ ἀνύψωσιν

τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τὰ μάλιστα ἤθελε συντελέσει πρὸς τὴ διδασκαλίαν συνοπτικῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα τῆς μεγάλης τοῦ ἔθνους ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἀπαγγελία ποιημάτων τῶν καθ' ἡμᾶς δοκίμων ποιητῶν, ἐν οἷς ὑμνοῦνται τὰ ἔνδοξα κατορθώματα τῶν πατέρων ἡμῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἰστίως καὶ Πιπρίδος ἱερὸν ἀγῶνα, καὶ ἀναγράφονται αἱ νίκαι καὶ τὰ τρόπαια τῶν γεωργῶν καὶ ποιμένων ἐκείνων κατὰ τῶν μυριοπληθῶν στρατιῶν τοῦ ἐχθροῦ· ἐν τῷ σχολεῖῳ κατὰ τὴν ἀπλήν μάλιστα ἡλικίαν σπειρόμενα ἐπιμελῶς τὰ σπέρματα τῶν ἐθνικῶν πόθων βλαστάνουσιν ἐφεξῆς καὶ εἰς ἀφθονον καρποφορίαν ἐπιέγονται.

“Ὅθεν ἐντέλλομαι ὑμῖν νὰ εἰσαγάγητε πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἀπὸ μνήμης ἀπαγγέλιαν τοιαῦτα ἐκλεκτὰ τεμάχια τῶν καθ' ἡμᾶς δοκιμωτέρων ποιητῶν ἐν τοῖς ἀνωτέροις συνδιδασκτικοῖς τμήμασιν, ἐν δὲ τοῖς κατωτέροις τὴν ἀπὸ μνήμης ἀπαγγέλιαν ἐθνικῶν ἀσμάτων μετὰ ἢ καὶ ἄνευ μέλους ἐν ἀνάγκῃ.

Τῶν ἐνταλμάτων τούτων τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀπροφάσιστον ἐκτέλεσιν ἀξιῶ παρ' ἑκάστου ἐξ ὑμῶν, οὐχὶ τὰ ἀδύνατα ἀπαιτῶν ἀλλὰ προθυμίαν καὶ εὐκρίνειαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καθ' ἣν κέκτηται ἕκαστος δύναμιν καὶ ἐμπειρίαν. Ἐν παντὶ μὲν ἔργῳ ἢ ἐπιμέλειᾳ καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς διανοίγουσιν ὁδοὺς καὶ ἀνακαλύπτουσι μέσα πρὸς εὐστοχὸν τοῦ σκοποῦ ἐπιδίωξιν καὶ ἐπίτευξιν, ἐν δὲ τῇ διδασκαλίᾳ, ἂν προστελῇ ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ φιλικὴ ὀρωπία, δυνατὸν νὰ ἀναπληρωθῶσι πολλαὶ ἐξ ἔλλειψεως τῆς προσηκούσης προπαρασκευῆς τοῦ διδασκάλου ἀτέλειαι.

Ἀποσκορακίσατε κατὰ μικρὸν τὴν ἄψυχον μηχανικὴν διδασκαλίαν, τὴν ἀποναρκοῦσαν τὸ πνεῦμα καὶ καταψύχουσαν καὶ καταπικραίνουσαν τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐγκολπώθητε τὴν ἀπλήν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν, δι' ἧς αἱ γνώσεις καὶ ἐμπειρίαι μεταδίδονται τοῖς παισὶ χαίρουσιν, οὐ μόνον σαφεῖς καὶ εὐκατάληπτοι δι' ἀπλῆς καὶ εὐμηχάνου ἀναπτύξεως τῶν ἐννοιῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ κέντρου κινητικοῦ τῆς βουλήσεως αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἀνακύψατε οἱ ἀποτεθαρρημένοι ἐξ ὑμῶν ἀπὸ τῆς νάρκης, ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τῆς βλάβης, ἧς οὕτω γίνεσθε αἴτιοι. Πάντες δ' ἀντλοῦντες καρτερίαν ἐν τῷ ἔργῳ, καὶ φρόνημα ἐκ τῆς συναισθήσεως ὅτι κοπιᾶτε ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῶν νέων συμπολιτῶν σας τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐμπειπιστευμένων ὑμῖν, καὶ ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους, οὗ θὰ ἦσθε οἱ ἀληθεῖς ἐργάται, ἐπιδόθητε μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸ ἱερὸν ὑμῶν καθῆκον, βελτιοῦντες ἑσήμεραι ἑαυτοὺς διὰ μελέτης καὶ ἀσκήσεως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Οὕτω δὲ πράττοντες καὶ τῶν κοινοτήτων τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὑπόληψιν ἐφελκύνοντες, θέλετε καὶ τὰς ὑλικὰς ὑμῶν ἀποδοχὰς, δι' ἧς πάντοτε παραπονεῖσθε, ἐπαυξήσει, ὡς ἡ πέτρα μαρτυρεῖ.

Ταῦτα παρακελευόμενος, ποιῶ ὑμῖν δῆλον ὅτι τὸ ὑπουργεῖον, οὐ προΐσταμαι, καταστήσαν ὑμᾶς τὸ μὲν διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τῶν κείμενων νόμων, τὸ δὲ διὰ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ προχείρου ἀναγνωρίσεως ἄλλων

διδασκάλων άσφαλείς και μονιμωτέρους, άμετάτρεπτον έχει γνώμην δια τών κατ' έτος εκτάκτων επιθεωρητών και τής συγκροτήσεως άγρόπνων επιτοπίων επιθεωρητικών επιτροπών εκ πολιτών και υπαλλήλων αξιοχρέων, να τιμωρήτη άδυσωπήτως, ή και να εκδιώξη τής ύπηρεσίας άμετακλήτως, ως και κατά τή έφεστώς έτος έπραξε συμφώνως προς τας θέσεις τών επιθεωρητών, τους άβελτέρους και εις τήν άκνηρίαν και τα παρομαρτοϋντα αϋτή έλαττώματα έμμένοντας, να βραβεύση δέ τους μετ' επιμελείας και ζήλου καλλιεργούντας τήν έθνικήν άρουραν.

Έν Αθήναις, τή 12 Σεπτεμβρίου 1879.

Ο Υπουργός
Α. Δ. ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ.

19.

Πώς εύρίσκειται ο αριθμός, ον ξοσέ τις ή δύναται να θέση κατά νοϋν, διδομένου ως μόνου βοηθήματος του αριθμοϋ τής στήλης ή τών στηλών του έπομένου πίνακος (ένθα ύπάρχει οϋτος);

Ποιος είναι π. χ. ο εις τας στήλας Α', Β', Γ' και Γ' αριθμός, ον ξοσέ τις κατά νοϋν;

Ποιος δε ο εις τας Α' και Γ' ;

N. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ.

Στήλη Α'.			Στήλη Β'.			Στήλη Γ'			Στήλη Δ'			Στήλη Ε'			Στήλη Ζ'		
1	21	43	2	26	47	4	28	46	8	27	46	16	27	54	32	43	54
3	23	45	3	27	50	5	28	47	9	28	47	17	28	55	33	44	55
5	25	47	7	30	51	6	29	52	10	29	56	18	29	56	34	45	56
7	27	49	10	31	54	7	30	53	11	30	57	19	30	57	35	46	57
9	29	51	11	34	55	12	36	54	12	31	58	20	31	58	36	47	58
11	31	53	14	35	58	13	31	55	13	40	59	21	48	59	37	48	59
13	33	55	15	38	59	14	37	60	14	41	60	22	49	60	38	49	60
15	35	57	18	39	62	15	38	61	15	42	61	23	50	61	39	50	61
17	37	59	19	42	63	20	39	62	24	43	62	24	51	62	40	51	62
19	39	61	22	43	6	21	44	63	25	44	63	25	52	63	41	52	63
21	41	63	24	46		22	45		26	45		26	53		42	53	